

Spetsiaalne fond

300. m. 965.
8-1175.

1824

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

TOIMKOND: J. AAVIK, A. R. CEDERBERG, M. J. EISEN,
V. GRÜNTAL, J. JÖGEVER †, A. JÜRGENSTEIN, L. KET-
TUNEN, J. KÖPP, J. LUIGA, A. SAARESTE

~~Reamatuukogu~~

TEGEV TOIMETAJA **J. V. VESKI** ^{OP 291}
LPV 878

KAHEKSATEISTKÜMNES AASTAKÄIK
1924

~~HARJUMAA KESKRAAMATUKOGU
№ 1122. I. 38~~

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KIRJASTUS

1609
1607
8-1179

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

1924

XVIII AASTAKÄIK

№ 4

Imre Madách

(1823—1923).

Madách on ungari luuletaja, kes oma peateoses „Inimese tragöödia“ on käsitanud üldinimlikke probleeme, mispärast ta siis ka ungari kirjanduse peale võib välismaal rohkem tähelepanu ja huvi äratada kui muud ungari kirjanikud. Madách on siiski aga ka eriti ungarlastele omane, otse klassilikus, piiratud mõttes, sest „Inimese tragöödias“ võis Madáchi tema töökava ainult sarnaste sisemiste ja välimiste nähtuste tõttu loominguks inspireerida, mis kogu ungari rahva hinge erutas ja ühtlasi ka luuletaja enese elu peale otsustavat mõju avaldas.

Madách on luuletaja-filosoof, kellel korda on läinud rohkem vahest kui seni kellelgi teisel väljendada kunstilises mõttes kaua-otsitud, omapärast ungari filosoofilist ilmavaadet. Ungari kirjandus on peaasjalikult poliitilis-ajalooline, ja just sellepärast pakub ta omalt kohalt mingisugust algupära, võõrrahvastele vahest eksootilist, kuid lõplikult ikkagi vähe arusaamatut. Hiilgavatele juhustele järgnevad sagedasti rohked kurvad, õnnetud sündmused ungari rahva ajaloo, mille mõjul siis ka ungari kirjanduse ilmes leidub rohkesti kurba melanhooliat kui ka vaimustavat optimistlikku rõõmu. Selles peituv rahvahing avaldub nutu ja naeruna: tume pessimism järgneva usukindla optimismiga. Nende mõlemate haripunktide vahelt viib tee udust hämarasse orgu, mis kodukohaks on isesugusele fatalistlikule nähtusele, kus segunevad Mohammedi kismet ja Calvini predestinatsiooniõpetus.¹⁾

Ungari rahva hingekujunduses moodustavad tähtsa iseloomu-joone kannatuste ja hädade visa äravõitmise kui

1) Siinjuures ei tohi unustada, et ungarlased türklastega silmapaistva veresegamise on läbi elanud ja et Calvini usutunnistust Ungaris rahva usuks peetakse.

ka üksiku isiku instinktirikas lootus võidu sisse, mis moraalselt õigeks peetud nõuded sihile viib. See on liikumine pessimismist optimismi, mille juures moraalsed ideaalid valjut ja kainet läbiviimist nõuavad.

Madáchi juures tuleb see iseloomu-joon nähtavale puhtinstinktiiv-kunstilisel alal, ilma et ta tendentsi all kannataks. Luuletaja enese eluraskused ja rahva saatus sundisid teda peaaegu spetsiifiliselt ungari ilmavaatele truuks jääma ka siis, kui tema teose oli kirjutanud, mille üldinimlik tähtsus ja huviala.

Kahtlemata on igal rahval isesugune vaade üldinimliku saatuse jaoks. Madách avaldab oma teoses mõtte-rikkalt ungari rahva vaateviisi üldinimsuse ajaloo ja saatuse kohta. Ta esineb küsimusega: mis on inimese elu otstarve? Ja oma küsimuse peale tahab ta vastuse saada minevikust kui ka olevikust. Ta näeb inimesloo arenemist ungarlase silmadega, — ja ungarlase silmad näevad kurvalt. Madách vaatas oma teravalt nägevate silmadega — ja Madáchi silmad näevad vahest veel kurvemalt ja lootmatumalt kui tema suguvendade omad. Tema varjustab ungari pessimismi tumedate pilvedega pildid, mis ta esitab inimessoo minevikust. Ainus lootus põhjeneb paremas tulevikus. Ka Madáchi juures tuleb ungari optimism mõjule ja inimese elu igaveses võitluses leiab Madáchki perekonnas päikesepaistelise puhkepaiga. Kuid siiski jääb talle kahtlaseks, kas see on lõplik sadam puhkamiseks. Võitlus ja veri, higi ja veri — ilma nendeta pole puhkust ega õnne, ilma nendeta võib meile inimeslastele osaks saada ainult traagiline õnn.

Madáchi tume ilmavaade põhjeneb tema elu peal. Ta sündis 21. jaanuaril 1823 Põhja-Ungaris Alsósztrégova külas, ungari perekonnas, kes olnud põlvest põlve maaharijad. Kodu sai ta tubli ja põhjaliku kasvatuse. Peale advokaadidiploomi omandamist on tähtis tema kokkusaamine ilusa noore neiu Elisabeth Fráteriga. Vaevalt 25 aastat vana, heidab ta abiellu. Oma abikaasaga elades ei ole ta perekonna-õnne mitte maitsnud, küll on aga see talle olnud inspireerivaks muusaks, valmistades lõpmata hingelist piina oma kergemeelse ja hukkunud eluviisi läbi. Teine asjaolu, mis Madáchi peale kirjanduslise arenemise suhtes avaldas kujundavat mõju, oli, et ta 1852. a. suvel vangi sattus, sellepärast, et ta ungari õnnetu vabadusevõitluse ajal 1848/9 oli ühele politilisele põgenejale oma korteris üheks ööks peavarju annud. Peale füüsiliste kannatuste piinasid teda tema ikka kergemeelsemaks mineva abikaasa

teod, kuna see temalt isegi vangikojas raha nõudis moe-salongi-arvete tasumiseks.

Kui Madách 1853. aastal vangist vabanes, saatis ta oma abikaasa minema. Oma laste keskel elades tegi ta tegemist majapidamisega, kuid oma vaba aja ohverdas ta vaimutööle, eeskätt kirjandusele, millega ta õiguse pärast tegev oli juba lapsepõlvest saadik. Ühelt poolt katsus ta ennast väljendada lüürilistes lauludes, teiselt poolt draamas. Kõik tema teosed on aga väheväärtuslised kuni „Inimese tragöödia“ loomiseni. Naise iluduse jaoks ei ole tal peaaegu mingit tunnet, olgugi et juba tema esimesed kirjanduslised katsed ja katkendid temas avaldasid lüürilise luuletaja ja mõtleja. Tema kirjanduslised eksperimendid pakuvad eriti küll vahest sellepärast huvitust, et nad teravalt tema arenemisteed näitavad. Sisuliselt on nad kavandid — eeltööd, millest pärast tema peatöö suurepärane kompositsioon tõusis. Lüüriline hoog, refleksiivne tendents ja probleemide esitamine, mis näitavad Madáchi luulelise ja mõtteteaduslise peateose suurust tema haripunktis, on siin arenemisseisukorras. Kahjuks on Madáchi kirjanduslise arenemise haripunkt ka lõpp-punkt. Ta on elus palju kannatanud. Ta suri 5. okt. 1864, milleks talle süda põhjust andis.

Ta sai ruttu vastuse küsimuse peale, mis talle kogu elu oli piina sünnitanud: Mis on inimessoo kui ka üksiku inimese elu mõte? Aastad otsa murdis ta pead selle kallal. Tema abikaasalt saadud haavad paranesid aegamööda ja aegamööda selgus ka Ungari politikataevas. Kavatsemis- ja mõtlemisaastad möödusid. Madách asus tööle ja lõpetas ta võrdlemisi ruttu. 17. veebruarist 1859 kuni 17. märtsini 1860 töötas ta oma elu peateose kallal. See aeg kulus aga peaasjalikult ära välise vormi otsimise peale, mis talle ikka veel raskust sünnitas, olgugi et tema mõlemad inspiratsioonijõud (truuduseta naine ja sugurahva poliitilised rõhumised) olid palju kaasa aidanud *vena poetica* paisumiseks.

1861. aastal valiti Madách rahvasaadikuks ja läks siis maalt Ungari pealinna. Tal oli sõber, kes talle juba varemini oli hoogu annud kirjandusliseks tegevuseks. Nüüd soovis ta, et Madách oma teose viiks näha toleaeegsele lugupeetud suuremale ungari luuletajale Johann Arany'ile. Oleks Arany Madáchi teose kohta hukkamõistva otsuse annud, siis oleks autor valmis olnud oma töö hävitama. Arany tunnustas aga „Inimese tragöödia“ väärtust, ja nii võime meie temale tänulikud olla, et alale jäi ungari ja

üldkirjanduse eeskujuline teos. Arany parandas käsikirjas mõned stiililised vead, ja teos võis trükkis ilmuda jaanuaril 1862. a.

Kuju poolest on „Inimese tragöödia“ dramaatiline luuletus, mille juures olemas oli näitelaval ettekandmise võimalus. Ede Paulay, tol ajal Budapestis rahvateatri direktor, töötas kõnesoleva teose nii ümber, et ta sündsaks sai ettekande jaoks. 18. septembril 1883. a. oli tüki esietendus, ning 1894. aastani oli ta Budapesti rahvateatris 100 korda ette kantud. Nüüd on „Inimese tragöödia“ etenduste arv muidugi suuresti tõusnud, sest teda on mängitud nii Ungari pealinnas kui ka provintsilinnades, aga ka välismaa linnades, nagu: Viinis, Praagas, Berliinis, Hamburis, Londonis. Nagu ajalehe-sõnumid teatavad, tuleb ta esoleval sügisel ka New-Yorgis etendusele, misjuures Budapesti rahvateatri ettekanne eeskujuks võetavat, liitudes ameerikliku suurepärasusega.

Dr. Virányi Elemér.

(Tõlkinud K. E. Sööt.)

Eesti algupärane ilukirjandus 1923. ¹⁾

Käesoleva ülevaate esemeks on meie ilukirjandusliku loomingu toodang 1923. a. Ka kümme aastat tagasi oli mul juhus esineda Eesti Kirjanduse Seltsi aastakoosolekul samalaadilise referaadiga, tookord muidugi 1913. a. toodangu üle. Tahtmata tärkab uudishimu, kui palju oleme edenenud kümne aasta jooksul, kuid näib 1923. a. 1913. a. kõrval. Värskendame pisut mälestusi.

Kui „Noor-Eesti“ liikumine oma tormid ja tungid oli läbi käärinud, hakkas tema aastakümne vahetusel end välja hingama. See tõi meie kirjandusellu teatava raugemise, kuni loovad jõud, mis „Noor-Eestist“ väljapoole jäänud, uut hoogu võtsid ja produktsiooni laiemal rinnal kui seni tõstma hakkasid. Üks seesugune seisaku- ja põua-aasta oli 1911, mil „Noor-Eesti“ rühmalt ei ilmunud ühtki teost, mil ei esinenud ühtki poeeti ega näitekirjanikku (kui mitte Rutoffi kehvi „Kahepaikseid“ arvesse võtta) ja mil ilmus üks ainus pikem novell ja seegi oli Lintropi ebaõnnestunud „Villem Elgas“. E. Kirjanduse Selts jättis 1911. a. kohta isegi oma traditsioonilised auhinnad välja jagamata.

---

1) Kõnena esitatud Eesti Kirjanduse Seltsi aastakoosolekul 16. III. 1924.

Kuid pea hakkab ilukirjanduslik looming uut hoogu võtma. Viimased aastad enne ilmasõda näitavad arvurikast produktsiooni, mille seas leidub mõndagi väärtuslikku. Ilmunud teoste arvu ja sageli väärtuse järele olid ilmasõja-eelsed aastad elavamad ja loomevärskemad kui praegused, mis kannatavad kroonilise kirjastamiskriisi all.

Sääraste teosteohtra ja mitmepalgse aastana esindub ka 1913, millest ülevaadet andes mul tuli registreerida üle paarikümne teose tuntud või hiljemini tunnustatud kirjannikkudelt. Ja kui selle kõrvale seame 1923. a. teoste nimestiku, siis peame tähistama mitte ainult loometööde arvulist kokkukuivamist, vaid paiguti isegi kunstilise tasapinna langust. Vähemalt omas 1913. a. ilmunud teostest mõnigi oma aja kohta tähendust ning tähtsust, mida 1923. a. teostel nüüdisaja kohta küll mitte sel määral ei ole. Tõmbame mõned kõrvuti jooned eriliikide kohta.

1913. a. lüürikud on G. Suits „Tuulemaaga“, Anna Haava „Põhjamaa lastega“, Jaan Kärner „Tähtede varjudega“, Marie Heiberg koguga „Luule“. 1923. a. lüürikud on Marie Under „Pärisosaga“, Ed. Nukk „Rännakuga“, O. Rootsman „Kahe algusega“ ja Ralf Rond „27“. Kui siin ka muud teosed üksteist peaksid kaaluma, siis üks on kindel: Marie Underi „Pärisosal“ on nüüdisaja kohta vaevalt seda tähtsust ja kaalu, mida omas Suitsi „Tuulemaa“ meie ilmasõja-eelse lüürika kohta. Suitsi „Tuulemaa“ oli oma ajajärgul midagi ainulist ja võrdlematut. Underi õhuke „Pärisosa“ on meile üks paljudest — sama-laadilistest.

Sama kõikuv on 1923. a. näitekirjandusliku loomingu kaal 1913. a. toodanguga võrreldes. 1913. a. ilmus Ed. Wilde „Pisuhänd“, siis O. Lutsult draama „Laul õnnest“, naljamäng „Paunvere“, ta ühejärgulised — „Kapsapea“, „Pärijad“, „Ärimehed“. F. Karlson ilmutas oma „Kalevipoja ja Sarviku“ ja Heino Anto draama „Merepojad“. 1923. a. toodangust on meil nimetada A. Kitzbergi „Neetud talu“, J. H. Talomaa „Igavene elu“, A. Tammanni „Koidikul“, Milli Mallika „Demobiliseeritud perekonnaisa“, siis veel Sophia Vardi kolm ühejärgulist kogus „Sirelid“. Juba arvuline ülekaal on 1913. a. pool. Kas ka sisuline, väärtusline, võib — absoluutse mõõdupuu juures — lahtiseks jääda. Kuid niipalju on selge, et O. Luts'u esimesed naljamängud oma aja kohta loomevärskemad ning karakteristlikumad tundusid ja neid märksa suurema rõõmu ja üksmeelega vastu võeti, kui 1923. a. ilmunud lustmänge. Ei või öelda, et meie draama Talomaa „Igavese elu“ näol

mingisugust edu tähendaks kümne aasta vahemaa järel, mil ilmus O. Luts'u „Laul õnnest“. Ja et A. Kitzbergi „Neetud talu“ üles kaaluks Wilde „Pisuhänna“, seda ei julge vist ka keegi tõendada.

Milles aga 1923. a. toodang silmatorkavat ülekaalu näitab, küll mitte arvuliselt, aga kahtlemata kaalu ja tasapinna poolest, see on meie jutukirjandus. 1913. a. annab meile Ed. Wilde „Jutustused“, Tuglase „Liivakella“, Mändmetsa „Isa talus“, K. Rumori „Lumiste kõrguste poole“, M. Sillaotsa „Anna Holmi“, O. Lutsu „Kevade II“, R. Rohti „Igaveses labürindis“, K. Kotsari „Paigulised“, Kusta Toomi „Otsijad“ jne. Selles nimestikus on mõnigi kaaluv teos, kuid suurem osa kuulub algajate katsetamistele ehk jälle need teosed ei omanda ajajärgu kohta suuremat tähendust. 1923. a. esitavad ilukirjanduslikku eepikat: Jaan Kärner kahe romaaniga — „Inimene ilma eluloota“ ja „Bianka ja Ruth“, Mait Metsanurk „Taavet Sooverega“, O. Luts „Andrese elukäiguga“, A. Kivikas romaaniga „Ristimine tules“, Alma Ostra „Ainoga“. Kui 1913. a. ainuke romaan on Sillaotsa „Anna Holm“, siis pakub 1923. a. pea erandita ainult suuremaid kompositsioone, mis oma kunstilise tasapinnaga enamikult kaugele maha jätavad Sillaotsa eksperimendi kümne aasta eest. Kas see edu aga küllalt suur on nüüdisaja nõuete seisukohalt, sellest kuuleme muidugi hiljemini.

Nüüd asume 1923. a. toodangu sisulisele läbivaatamisele, algust tehes lüürikaga. Me juba nägime eespool, et aruande-aasta lüürikatoodang piirdub nelja luuletuskoguga; neist kuuluvad kolm noortele algajale — debütantidele. Vanemaist luuletajaist on esinenud ainult Marie Under.

Meie moodis lüürika elab praegu selle tormi ja tungi järellainetuis, mis alguse sai „Siuru“ mesinädalailt. „Siuru“ oli „Noor-Eesti“ vaimulaps, ainult himukama kehaga, elunäljasema hingega, kuumema verega ja kärsituma temperamendiga, — elas ta ju sõja ja revolutsiooni dünaamilises õhustikus. „Noor-Eestist“ ravitsetud isikupiirdeline elutundmus lõi „Siurus“ veel kord loomisröömsale lõkkele, see tähendas kirjanduslooliselt „Noor-Eesti“ esteetilis-individualistlikkude traditsioonide otsekohest jätkamist ja elustamist. Ent see isikupiirdeline tunde-elu polnud enam romantiliselt sinililleline, ta muutus maisemaks ja meelisklevamaks, rippus konkreetse küljes ja väljendas end naturalistlikult. Olen kuskil „Noor-Eesti“ kultuuri nimetanud Eesti rokokooks; „Siuru“ oli meie — barokk . . .

See boheemlik, erootilise lõõmaga isikuluule sattus aga pea vastollu ajavaimuga, mis harrastas suuri ühiskond-

likke liikumisi, ilmutas aja sotsiaalset viletsust ja üldinimlikku hingehäda ühe purunenud ilmapildi varemeil. Siin taandus isikupiirdeline sotsiaalsete tunnete ees, puhta ilu harrastusel ja nautimisel oli vähe välist toetust — suurte eetiliste kirgede lõomamisel ühiskonnas. Siit peale algabki nüüd meie lüürikas nõndanim. „ajalaulude“ hoo-aeg, mil isikupiirdeline elunauding annab maad sotsiaalsetele huvidele, kaastundmusele, kirglikule protestile. Veel samm edasi — ja poeedid jõuavad juba ühiskonnast kõikjale, kosmilisele ilmasuhtumisele. Kosmiline ilmasuhtumine, isiku suhe kõikjaga on aga juba usutunnistus, nõuab religiooni. Siit on pärit meie hilisema lüürika „vaimulikud laulud“, kalduvus religioossele müstitsismile, altariteenistusele ja spiritualistlikkudele sümbolitele.

Oma isikupärasuse piirides on Marie Under kõik eelkirjeldatud astmed läbi elanud. Ta tegi koos teiste kaasvõitlejatega kaunis julget pattu oma erootikast lõomavates „Sonettides“, ilmutas hiljemini sotsiaalseid refleksioone ajalaulude üldkooris ja jõudis veel hiljemini patukahjatsusele oma „ilmliku elu“ pärast, jumalaotsimisele ja hingelunastamisele, nagu sellest heitlusest ja meelelaadist eriti tunnistust annab „Pärisosa“. Selle luuletuskogu viimases osas on Marie Under — „sonettide“ ilmalaps — juba küps kloostriisse minemiseks, kui lubatakse mulle seda võrdluspilti tarvitada.

„Pärisosa“ sisaldab 27 luuletust, mis autori poolt jaotatud kolme ossa. Esimeses osas domineerib usk uude noorusse, inimsoo kuulsamasse tulevikku — „meis ringutavad tulevpõlve jumaljulged tõud“. Kogu teine osa kaldub ajalaulude pessimistlikule miljöökujutusele ja inimlikule kaastunde-avaldusele ajajärgu märtrikujude puhul („Sõjapime“, „Laatsarused“). Viimases osas langeb aga luuletaja tagasi enese isiklikkudele hingehädadele, mis pole seotud aja ega ruumiga, teotseb lunastuse igaveste küsimustega. „Nüüd oled teind mind, Jumal, oma märgi kandjaks . . . nüüd teised sõnad minu suhu hõikad“. Maailm on hädaorg, inimene surelik, kärjstatud kahepoolse olemisega, kõik maine rõõm on pettus („Mis läinud ostma rõõmu kirju turgu, on maksnud pisarate kalliskee“), surematu on hing, oma „maises tupes“ ammutab ta julgust ja lohutust palvuses:

Kui reatub templiks valge palverida,
Et altarilambina sest hõögub suu,
Vist vaikist vastust kannab habras süda
Siis, nagu vilja kannab lapsemeelne (?) puu.

Underi „vaimulikkude laulude“ sisuline jõud ja väljendusline pinevus kasvab asjaolust, et on tegu otsiva ja enesega heitleva hingega, et see on leidmine ja kahtlemine ühtlasi, et usutunne on kaugel ära mingisugusest dogmast. Ent selle heitluse arenemise suund näitab kasvavat kalduvust ristiisu ilmapõlguse ja lihasuretamise vaimu poole, paiguti isegi selle tuttavat stiili tarvitades maailma lustist ja „keha patumullast“. Kuid selle keeldumise ja loobumise juures ei tundu, nagu oleks Under leidnud lunastuse, mingi positiivse ideaali, oma „pärisosa“, ja ta kogu lõpeb „Tühjade tundide“ lootusetuse ja „Lume“ surmarahuga :

Nagu varblane räasta all
 Külmetab rinna all süda.
 Pahtub ta ümber valukristall,
 Kerkib hangede rida.

Underi „Pärisosa“ on oma väikesest mahutusest hoolimata huvitava ja mitmekülgse ainealaga, sisulise tõsiduse ja kunstiküpse väljendusega. Seal leidub mõnigi luulepärl ja ülejäänu peab tasapinda. Silmatorkavalt nõrk on esimesel leheküljel leiduv „Kevade“, kuivalt tuntud ja kunstlike võrdluspiltidega püsti hoitud.

Underi luule tüheks kandvamaks jooneks on ta kujukas, pildirikas, plastiline lause, mis väsimatu maalina. Häid, õnnestunud näiteid leidub igal leheküljel. Kuid ühtlasi tundub ka maneeeri-hädaohtu. „Pärisosas“ leidub mõnigi võrdluspilt, mis kunstlik, eba-aus ja väevõimuga ühendatud. Nii tunduvad mulle täiesti maitsetud niisugused sõna-pildistused, nagu „ilusiooni kõõm“, „hommikpuhangu ventiil“ või maniküürlik „rõõmu roosiline küün“. Teinekord on võrdlus lihtsalt vale, annab asjast eba-õige pildi. Nii ei saa enesele tuult kuidagi „kuulina“ kujutella, jääkatet mere „riivina“ ja lainete „haagina“, ei saa usu kokkulangemise „raginat“ kuulda ega või templi kivimüürid rebeneda nagu „niidid“. Ja on täiesti karvupidi kistud pilt, mille järele „pilvede trapeetsil (?) tantsib taeva särav jalg“ (?). On ka kohti, mis tunduvad sisutud oma abstraktse idealismiga (meie ärkamisaja epigoonid luuletasid ka nii!), näiteks: „Me äkki algust, valgust, headus-soojust täis...“

Ei ole Under ka Barbarus ja Alle, kelle mehelik ruskas isegi vemmälväsile annab sisemise paatose. Kui Underil surevad aastasajad „rögisedes“ ja tal „võpates kultuuri logisevad kondid“, siis selle rögina, ragina ja logisemise taga ei tundu sisemist vabandust ja õigeks-

mõistmist, Underi käes muutub see lihtsalt maitsetuks, see teibakiri on talle sisemiselt võõras.

1923. a. on lüürikas toonud meile kolm uut nime. Kuid ütleme juba ette — neil uutel nimedel pole ligikaudugi seda tähendust, mida omasid 1917. a. debüteerinud Under, Visnapuu, Semper, Adson. Meil on siin tegu kas alles väljaarenematute „noorpoetidega“ või vanemate lüürikute järelkäijate ja õpilastega.

Oskar R o o t s m a n on üks varavarisenud noortest, kelle elutee lõppes 22. eluaastal. Temalt on säilinud „järelejäanud paberid“ — päevaraamatud ja kogud lüürilisi luuletusi. See on rohkem elu- ja eneseselgituse materjal kui kunstilisi sihte taotlev looming. Käesolev kogu „Kaks algust“ sisaldab luuletusi 1917.—1919. a., s. o. noore luuletaja surma-aastani. Rootsman ise ei ole oma luuletusi trükivalmiteks pidanud, pole neid ilmutamise otstarbega viimistelnud, nende tehnilised puudused ei oma neil tingimustel mitte otsustavat kaalu. Nende luuletuste ideeline sisu on omapärane, elamusi kannab tõsine tundmus, hingeline heitlus on aus, ja kahest algusest tõuseb ikka ideeline maisest üle — „hinges hingab igavene läte“. Nende luuletuste paigutine tehniline primitiivsus ei eksita meid Rootsmanis nägemast luuletajat.

Rootsmani koduse otstarbega ja enesepiitumis-loomuga looming langeb ajaliselt ühte „Siuru“ õitseajaga. Vist iga noor, kes neil päevil salme tegi, jäljendas päevakangelasi, valis omale mõne meistri ideaaliks. Meie luuletav koolinoorsugu neil ajal otse kubises väikestest Visnapuudest ja Underitest. Selles mõttes on äärmiselt üllatav Rootsmani sama-aegse toodangu luuleilma iseseisvus ja isikupärasus. Ei kübetki „Siuru“ boheemlikust vaimust, ei mingisugust huvi vormitehnilisele ülikultuurile, ei teadlikku poosi ega tahet kodanlast õrritada. Ei sõnasära ega muud välispidist ehtekunsti, tõsine endasse süüviv tundmus ja lihtne, artistliku kavaluseta väljendus. See joon Rootsmani luuletustes üllatab mind kõige rohkem, ta ilmutab noormehe sisemise ilma vankumata enesemääramist, — voores, mis neil aastatel on midagi ainulist.

Täiesti vastand Rootsmanile on Ralf R o n d oma „27“. Ta tuleb Majakovskiga ja selle suure isikliku üleoleku tundega kõigest seniolnust, mis omane ainult noortele debütantidele. Rondile on nähtavasti meeldinud kõik, mis meie uuemas lüürikas on olnud julm, rõve, suuresuuline, kärarikas ja mõnitav, ja ta on neid tunge püüdnud viia

äärmuseni. Ei või öelda, et Ralf Rond just halb ja andetu õpilane oleks; tal on temperamenti ning värskust, on omakohast nägemist; kahjuks poseerib ta esialgu liialt, on koomiliselt meelevalduslik ja lööb vilistlasi ühe eesli-lõualuuga, mis ta eelkäijate käes juba oma esimesed hambad on kaotanud. Eesti senistest poetidest tunnustab Rond ainult Allet „Carmina barbata“ autorina. Kas Alle seda omale komplimendiks loeb ja oma noore kaasvõitleja üle rõõmu tunneb, ei või ma muidugi teada. Tähendan ainult, et Alle oma ainevallas ja väljendusviisis on tervik ja mehine, kuna Rond lihtsalt püüab ulak olla. „27“ järele Rondi tulevikku ennustada on enneaegne; seda tuleb võtta kui esimest sarvede mahajookmist. Ka Kivikas oli oma esimeses tuhinas kangesti ekstsentriline ja eriskummaline, hiljemini aga selgus, et ta on päris terve ja tüse maa-poiss, kes kirjutab „Jüripäevi“ ja „Jaanipäevi“ talurahvaliku otsekohesuse ja tõemeelsusega.

Ed. Nukk tuleb oma „Rännakul“ kõlavate märgusõnadeta, aga mis tal öelda, seda teeb ta kindva tõsidusega. Inimeses, ennast rändajana tundes, ei eritle ta ainult oma siseilma lademeid, ta näeb rännakul ka väliselu, inimesi, olusid, maastikke, seda kujutada püüdes oma hinge-laadi ja elutunde värvingus. Sisult mitmekülgne, väljenduselt kirjandusekogenu, taotleb „Rännakul“ noorele poeedile üsna sümpaatliku isikutunnistuse ta Peegasuse esimesel proovisõidul.

Iseloomustuseks võiks lisada, et Nukk'i lüürika karakter on rohkem intellektuaalne kui hoog-tundeline. Tema lause tavaliselt ei laula, ta tõstab kas mõttelisi raskusi või kaevab enese keerulisi käike ja võrdluspilte mõõda soovitud eesmärgile. Ta salmirätmid on harva ilma „vembuta“, riimide puhtuses pole ta piinlik, ta salmi ehitus on sageli distsipliinitu, vaba või omavoliline. See vormiline ebakindlus ja fraasiballastist koormatud lause teevad mõnegi luuletuse selles kogus lugemiseks raskeks, maitsmiseks ebasoodsaks. Teinekord on elamus lihtsalt jõuetu, ei suuda kujuteldavat hingestada; seesugune luulevormis elutu proosa on luuletus „Mere äären“, mis jutustab kalurite traagilisest saatusest kuivalt, venitavalt ja kangekeelselt.

Muidugi ei taba need puudused mitte tervet kogu, seal on mõndagi sisult läbituntut ja vormilt laitmatut. On tundeHELLI, intiimseid otsekohesusi ja välisilma nägemuslikke pilte. Luuletaja algupära pole veel küllalt selgunud, ent on jooni eneseleidmiseks. Eriti huvitab mind Nukk'i

juures püües puhtast tundeluulest eepilis-dramaatilistele miniatüüridele üle minna, luua midagi autonoomset väljaspool minapilti. Seesugune võrdlemisi õnnestunud katse on „Legend“, mis Kaini lugu dramatiseerib ja teisendab erootilisel motiivil.

Juba eelmisel aastal kurdeti, et meie jutustav ilukirjandus, mis 1922. a. jooksul ilmunud, on arvuliselt väike ja ei kaalu ka väärtuslikult palju. Peale Tammsaare „Kõrboja peremehe“ ja Metsanurga „Jumalata“ oli raske leida midagi tüsedamat. Ei või öelda, et seisukord 1923. a. eelmisega võrreldes palju oleks paranenud. Produtseeritakse nõrgalt ja kirjutatakse veel nõrgemalt. Kriis kestab edasi. Kuid siiski tundub mulle, et selles liigis möödunud aasta nii mõndagi huvitavat on pakkunud ja et just eepika enesele pea-tähelepanu pärib.

Kui Eesti romaanist juttu teha, siis peab silmas pidama, et meil romaane, selle mõiste laiemas ulatuses, veel mitte ei kirjutata. Suur, avara tagapõhjaga romaan, nagu teda tüübiliselt tunneme välismaa kirjandustes, on meile tundmatu. Muidugi, romaani ei saa mõõta ainult küünarpuuga, kuid ometi ripub raamist ka sisuline ulatus ja kujutusline avarus. Eesti romaan on selles mõttes jäänud tänini oma madala rinna ja lühikese kopsu juurde. Emb-kumb, ta kujutab episoodi peategelaste elust ja sarnaneb niinimetatud „pikema novelliga“ ehk jälle ta annab sünteesi peategelase karakterist, ilma laiemat ühiskondlikku fooni maalimata.

Seesuguste romaanide ja pikemate novellidega on möödunud aastal esinenud Metsanurk, Kärner, Kivikas, Luts, Ostra, Kullerkupp, — kuus kirjanikku seitsme romaaniga. Lühemaid jutukesi, katkeid ja laaste on ilmutanud H. Jänes ja J. Üksi. Vahekord mõlema liigi vahel näitab rõhuvat ülekaalu suuremate kompositsioonide poole, mis sisaldavad ühtlasi ka väärtuslikuma kogu toodangus.

Hinge-elulise eritlusega armastuse- ja abielu-romaanide tüüpi puhtal kujul ravitseb meil Jaan Kärner oma uutest teostest — „Inimene ilma eluloota“ ja „Bianka ja Ruth“. Selletaolise romaani tüüp esindus meile kord uudisena Tammsaare „Pikkade sammude“ näol, autorilt hiljemini veel lisa pärides. Siia liiki kuuluvad ka Tuglase „Felix Ormusson“, Rohti „Minevik“ ja „Hümnid Paanile“, Gailiti „Muinasmaal“ ja Milli Mallika „Imbi“. See on lüürilise loomu ja hingelise eritlusega isikuromaan, impressionismi omalaadiline sünnitus.

Politiilisest tegevusest loobudes on Kärner suure õhinaga andunud kirjanduslikule loomistööle, on paari aasta kestel olnud haruldaselt produktiivne. Selle viljakuse kõrval võib tähistada ühtlasi ka ande arenemist, avardumist ja küpsmist. Kärneri viimse aja luuletused tõstavad ta meie parimate lüürikute hulka: ta värsid on kantud sügavast, võltsimatust elamusest, ta rütmiline väljendus on lihtne, intiimne ja viisirikas. Ka oma eepilistes teostes on ta tähtsal määral jäänud luuletajaks, tundeluuletajaks.

Kärneri teos „Inimene ilma eluloota“ käsitab kahe noore ning valitud hinge, Aino Kallisto ja Enn Rehala, „õnneliku armastuse“ traagikat, paljastab seda „suurt ja valusat tõtt“, et kaks inimhinge kunagi teineteist täiesti ei kata, ehk — nagu autor ise ühel tegelasel laseb lausuda, „kaks inimlikku egoismi nõndanimetatud õnnelikus ühenduses kahte erisorti taotlevad“. Nagu kord Tammsaare noored hinged, on ka Kärneri romaani tegelased üliõpilased ja kunstnikud; ka katusekambrid ja unistused pole palju muutunud. Kuid Tammsaarega võrreldes on Kärneril märksa tihedam side loodusega, tema kõlblised kired on tulisemad ja ta vahekord oma tegelastega — peategelastega — on tõsisem ja traagilisem. Romantilisest ironiast ei ole ka Kärner täiesti vaba, kuid teose kandvaks osaks on ometi traagiline tundmus ta suures põlemises. Kärneri romaani kompositsioon on sirge, võib-olla isegi ülearu teotsev peamotiividega, kuid see on juba impressivistliku romaani üldine nõrkus, et temas on vähe miljööd.

Kärneri romaani meetod on analüütiline, tema kompositsioon jookseb mööda peategelaste hinge-elulisi eritlemisi. Selle meetodi tugev külg seisab selles, et ta võimaldab inimeste samme igal pilgul põhjalikult motiveerida. Selle meetodi nõrkus peitub aga ühtlasi ta vooruses: kirjanik on sunnitud igal pilgul oma tegelaste hinge-elu ja kirgi terava eritlemisnooga killustama, neid kilde mikroskoobi alla võtma; see sünnib aga üldpildi ja plastika kulul. Analüütiline romaan on ikka teoreetiline probleemi lahendamise, mõistuslik eritlemine tõrjub tagasi puhtkujutusliku, retooriline, targutav element kipub end laiutama. Siin seisavadki Kärneri romaani paratamatud nõrkused. Enn Rehala on mees, kunstnik, oma moodi filosoof, aastate poolest vanem, ta enese-eritlused ei tõuka veel kuju ümber. Selle vastu tundub noore, kahekümne-aastase Aino eneseanalüüs ta väikese kogemuse ja puhtnaiseliku loomu juures sageli liiga valmina, targana ja ebausaldatavana.

Üldiselt on siiski Aino Kallisto ja Enn Rehala parad kujud romaanis; nendega on seotud kõik selle teose voorused. Märksa madalamal seisab teiste tegelaste kujutuslik tasapind. Võib öelda, et selles romaanis ei leidu ainustki kõrvalkuju, mis kuidagi vääraks romaani midu nii hoogsat ja tõhtsat kujutelu. Kõrvalkujudel on täita mõned tehnilised ülesanded romaanis, inimlikult pole nad aga kirjanikku suuremat huvitanud. Mõningaid nõrkusi ja puudusi märgistades peab üldiselt siiski tunnustama, et „Inimene ilma eluloota“ meie parimate impressionistlikkude romaanide hulka kuulub ja ta Kärneri kui romaanisti peale tõsist tähelepanu pöörab.

„Bianka ja Ruth“ on meie esimene romaan värssides, selle erisusega juba üksi väärides tähelepanu. „Bianka ja Ruthi“ puhul on meelde tuletatud Puškini „Eugen Oneegin“it“. Vaevalt on siin mingisuguseid ühiseid jooni sisuliselt, kuigi Kärner tarvitab „Oneegini“ salmimõõtu. Puškini „Oneegin“ on tõepoolest romaan, kindla, kujuka eepilise profiiliga. Kärneri „Bianka ja Ruthi“ kunstiline kaal seisab pea tervena ta värssides; kui romaani ei saa seda teost mitte tõsiselt võtta: selle eepiline joonistus on udune, iseloomutu ja vähehuvitav. Autor käsitab ainet Saksa maal tiisikusse surnud kunstnik Olaf Amose järelejäänud paberite ülestähendustena, kusjuures pihtimise kaaskirjas tegelane ise väga õieti karakterib oma romaani kompositsiooni:

Need pigemini kavandid
ja näited haige mõtiskelust
kui miski viimisteld romaan.
Neist ise vaevalt aru saan.

Mõlemad naised, Bianca kui Ruth, on üsna udused siluetid. Mõlemad elavad mehe ettekujutuses, nende isiklikud esinemised, s. o. kahekõned jne. jätavad külmaks, ei suuda kõita sisult, isegi Kärneri värss on siin hoopis kuivem ja puisem, kuna ta omab seda toredamat lendu Amose üksildastel monoloogidel. Kogu selle romaani veetlus seisab ta lüürikas, sügavas looduseromantikas ja kaunishingelise mehe traagilistes enese-eritlustes. Bianca kui ka Ruth jäävad meile romaani kestes võõraiks ja kõrvalseisjaiks, nad on inspiratsiooni allikaks luuletajale, kuid meie neid ei näe, — nad on kaks nime. Meie lepime nendega ainult sellepärast, et nad Olaf Amost on vaimustanud nii kauneid, helisevaid salme kirjutama, iga kord, kui ta neist loobub. „Inimeses ilma eluloota“ kõigub naine mehe ja „maailma“ vahel, siin kõigub mees kahe naise

vahel; kummalgi juhtumusel on probleem lahendamatu, jääb üle surm või keeldumus. Mõlemas romaanis on mees luuletaja, kunstnik, seega autorile oma hingelaadi ja kutsega lähike. Enn Rehala ja Olaf Amos võivad olla väga hästi üks ja seesama isik ja nende vahekord autoriga on puht-subjektiivne. Näib, et Kärner väljaspool enese karakterit ja hingelaadi kaunis abitu on kujusid looma, mis tema eepilisele loomingule seab kitsad piirid. Ta paljundab end peategelastes stereotüübiliselt ja kõrvalkujud jäävad sisemiselt valgustamata.

Subjektiivselt tuntud lüüriline armastuseromaan on ka Alma Ostra „Aino“. Alma Ostra on tuntud nimi, kuid see oli seni politikategelase ja ajakirjaniku nimi. Kirjanikuna on Ostra algaja, kuid algaja juba küpses eas, mis teda mõnestki noorte omasest komistusest üle aitab.

Mille poolest „Aino“ näiteks sugugi algaja iseloomu ja abitust ei ilmuta, see on kirjaniku oskus üldse jutustada ja kirjeldada. Kui sellest jutustuse kindlusest kui stiilist üksi jätkuks romaani ülalhoidmiseks, siis tõuseks Ostra ühe hoobiga meie küpsimate kirjanikkude hulka. Kui tema üksikuid fragmente silmitseda, siis kannab neid läbi mõeldud idee, see on omaette tervik. Ta maalib värvika pildi maastikust, loob meeoleu, eristab korrapäraselt hingeliste asendite silmapilgu. Kogu teos seisab koos õieti säärastest lüürilistest ja hinge-elu analüseerivaist fragmentidest, mis iseseisvalt võetuna ilmutavad mitte ainult kirjaoskajat ja kirjandust lugenud inimest, vaid ka luuletajat, selle tiheda tundedetailiga, nagu see meile tuttav uusromantilise — või ka uusrealistliku — impressionismi päevilt. Alma Ostra on oma „Ainos“ tundeluuletaja, looduseromantik ja üksikut fragmenti iseseisvalt vaadeldes ka korralik psühholoog.

„Aino“ nõrkus seisab selles, et neist kenadest fragmentidest ei kasva elupilti, tervikut. „Ainos“ ei ole arengut, ta sündmustik on tegevuseta, ta tegevus sündmustikuta. Suur osa romaanist on tammumine ühe koha peal, lõpul korraga ootamatud järsud hüpped. Romaani esimeses osas — umbes $\frac{3}{4}$ kogu teosest — ei sünni pea midagi, kuid just siia, kus midagi põhjendada pole, on koondatud terved virnad hinge-elu eritlusi ja põhjendusi. Romaani lõpuhüpped, mis just vabandust nõuavad, jäävad aga põhjendamata. Kirjanik ei suuda oma kujudest ka plastilist pilti anda, neid selgemalt karakteriseerida, suuremalt osalt on tegelane ainult nimi, igasuguse füüsilise ilmeta.

Kokku võttes ilmutab Alma Ostra „Aino“ oma fragmentide detailis luuletajat kirjandusliku kultuuriga, kuid romaani eepilist vormi ei suudeta kompositsioonilt ega iseloomude kujundamiselt veel edukalt valitseda.

(Pooleli.)

Hugo Raudsepp.

Kalevipoja sängid.

Niihästi Kreutzwaldi lugulaul „Kalevipoeg“ kui ka rahvasuu kõnelevad „Kalevipoja sängidest“, mis peajasjalikult Tartumaal leiduvad. Nendega tutvustas suuremat lugejakonda F. Kruse „Urgeschichte des estnischen Volksstammes“ 1846, enam aga Bertram oma raamatus „Wagien“ 1868. Kreutzwald kõneleb „Kalevipojas“ XII, 274 jj., sängi valmistamisest; G. Blumberg ei tea Bertrami teadetele raamatus „Quellen und Realien des Kalevipoeg“ 1869 midagi uut juurde lisada, ja isegi V. Reiman juhib „Kalevipoja“ seletustes sängide asjus Bertrami juurde. Pisut kõneleb sängidest Fählmann (Fählmanni kirjatööd I, 1920); paari enne nimetamata sängiga tutvustab J. Jungi „Muinasaja teadus eestlaste maalt“ II, 1898, ja III, 1911. M. Veske kirjeldab natuke pikemalt Alatskivi sängi raamatus „Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft“ 1876. Enam jutustab sängidest M. Kampmanni „Eesti kodumaa II“ 1921. Kodu-uurimise toimkonna väljaantud „Palamuse kihelkond“ 1921 kingib kahjuks liiga vähe tähelepanu selles kihelkonnas leiduvaile sängidele. Nimepidi loendavad sänge minu „Kalevipoja esiisad“ 1920. Rohkem teateid sängide kohta annavad E. Laid'i „Eesti muinaslinnad“ 1923; viimane teos on pärast selle artikli kirjutamist valminud. Sängide kohta ülikooli arheoloogiakabinetis leiduvat materjali olen niisama kui E. Laid tarvitanud; teise osa teateid olen omast kogust ammutanud.

Niisama on pärast artikli kirjutamist veel ilmunud G. Vilbergi kirjutus „Põhja-Tartumaal“ „Postimehes“ 1923 nr. 238; see kirjutus käsitab Reasvere sängi, kuna sama autori teos „Kodumaal rännates“ I, 1923, Linnutaja mäega või sängiga tegemist teeb. Sänge nimetab lühidalt ka Löwis of Menari „Burgenlexicon“, 1922.

Kui ka rahvas neid sängisid Kalevipoja magamispaikadeks nimetab ja lugulaul „Kalevipoeg“ sedasama kordab, võime ometi vaevalt uskuda, et neid kunagi sängideks on tarvitatud, seda enam, et Kalevipoeg esineb

müütilise isikuna. Kui neid sänge ei või arvata magamispaikadeks, mis olid nad siis?

Selle küsimuse peale on katsutud mitmesugust vastust anda. On arvamist avaldatud, nimelt Bertrami poolt kellegi eestlase suust, et neid tuleks vanuks rahvakogumispaikadeks pidada, kus rahvale peale muu kohut mõisteti. Üldiselt tuntakse meie ajal veel mõnd üksikut sarnast rahvakogumis- või kohtupaika. Seesugused on Võidus, Kavilda Kantsli Kohtumäel, Haiba Riiumäel, Torma Koimula külas, Kanepi Kaagveres jne. Soomes tuntakse palju rohkem sääraseid kohti, mis seal „tuomarinympyrä“ nime kannavad. Mõni Kalevipoja säng võiks küll seesugune rahvakogumis- või kohtupaik olla, teised aga seisavad rahvarikastest kohtadest kaugel eemal, isegi soisel maal, nii et see oletus, sängid olnud rahvakogumis- või kohtupaigad, vaevalt toetust leiab.

Kui ka Bertram eelnimetatud oletust tsiteerib, ei näi ta ise selle poole kalduvat, vaid avaldab sellega üheskoos oma arvamist. Ta ütleb: Et need künkad paganlikud ohvrikohtad võisid olla, selle poolt räägib, et kõigis ohverdamise vastu antud määrustes nimelt ka künkaid ja mägesid ohvrikohtadeks nimetatakse (Wagien, lk. 8). Bertram näikse oma oletuse selle tõsiasja peale toetavat, et Laiuse Vilina ja Torma Linnutaja mäest kaevamisel süsi on leitud, et seega kohal põletusohvreid on ohverdatud. Nagu „Esivanemate ohverdamisest“ 1922 teame, tuntakse Eestis sadade kaupa ohvripaiku, kodus ja nurmel, heinamaal ja metsas, soos ja rabas, mäel ja orus, allikal ja jõel jne. Ohvrikohtadeks pidamise vastu ei võiks vaielda, kui säärasest ohverdamisest sängides jälgi oleks säilinud. Mujal ohvrikohtadel on ohverdamine meie ajani edasi kestnud, kuid ühegi sängi kohta ei ole teateid olemas, et seal kunagi oleks ohverdatud. Seega ei või me sänge ohvrikohtadena arvesse võtta.

Sängid on osalt loomulikud künkad, osalt aga on inimeste käed neile nende praeguse kuju annud. Sängide pikkus kõigub 50 ja 120 sammu vahel, laius ulatub 30—50 sammuni. Nagu tavalistel sängidel pea- ja jalgots kõrgem, nii ka Kalevipoja sängidel: näidatakse peatsit ja jalutsit, peale selle — kui ka mitte igaühes, mõnes ometi ka veel patju; kõik need on sängis ikka kõrgemad kohad. Sagedasti paistab peatsist ja jalutsist just inimeste käte töö silma.

Rahvajutu järele on Kalevipoeg ise need sängid valmistanud. Raske töö ehk pika võitlemise järele soovinud

ta puhata. Et rahulikult puhata, ilma et kondid paljal maal magades kangeks jääksid, kannud ta kas kotiga või kuuehõlmaga liiva kokku ja moodustanud kokkukantud liivast ja mullast enesele sāngi, kus ta vahel päevade kaupa puhunud. Sāngide pikkuse järele teeb rahvas otsuse ka Kalevipoja suuruse kohta. Arvatakse, et Kalevipoeg Alatskivi sāngi, mis 120 sammu pikk, nooruses olevat valmistanud. Sāngi kagu pool otsas jookseb sohu 63 meetri pikkune seljandik. Rahvajutu järele tahtnud Kalevipoeg sāngi sedavõrt pikemaks teha, aga isa tulnud ta juurde ja ütelnud: „Ää, poja, tee sāngi nii pikaks, — ega sa nii suureks ikka ei kasva!“ Isa keelu peale teinud Kalevipoeg Alatskivi sāngi siis nii pika kui ta on praegu.

Bertram, kes omal ajal kõige pikema ja täielikuma, üldiselt ometi puuduliku seletuse Kalevipoja sāngide kohta annud, tunneb viit sāngi, ja kõik need leiduvad Tartumaal, neljas kihelkonnas laiali (Wagien, lk. 5—9). Mõistatuslikud Kalevipoja sāngid on 5 suurt pikergust, osalt kunstlikult moodustatud küngast, mis hūūnihaudadest peasjalikult sarvede — see on kõrgemate otste — poolest erinevad, niisama ka koha valiku poolest, ütleb ta. Nad asuvad peaaegu taevakaarte järele. Need 5 Kalevipoja sāngi moodustavad geograafiliselt vaadates Bertrami arvamise järele ellipsi, mille ots Peipsit riivab ja mille piki-lābimõõtja umbes 40 versta lāāne poole maa sisse kūūnib.

Bertrami tuntud sāngid on Alatskivi, Torma, Laiuse, Luua ja Kassinurme oma; nad ulatuvad ida poolt lāāne poole. Nagu tähendatud, arvab Bertram neid osalt kunstlikkudeks moodustusteks. Tema arvamist mōōda valisid nende maa-mālestusmārkide ehitajad enamasti samasihilised kūūkad, nagu me seda sihti ehk suunda kristlikkude kirikute ja haudade asetuses tēāhele paneme. Veel oletab Bertram, et ūhesugune printsiip, nimelt tōusva pāikese austamine, siin kui seal mōōduandev oli. Alginimkonna ūhine allikas, pāikesekultus, tuleb tema arvates mōlemates nāhtavale.

Bertrami oletatud ellips kaotab ikka enam oma kuju, kui hiljemini tuttavaks saanud sāngid juurde lisame. Ei vōi tēāiesti salata, et muistsed eestlased pāikesekultust tundvate rahvaste sekka on kuulunud, kuid selle vāite tōendamiseks leidub meil koguni vāhe aineid ega suuda Kalevipoja sāngid selleks omalt poolt lisa pakkuda. Iga-tahes peame Kalevipoja sāngid selle kūūsimuse arutamisel arvest vālja jātma.

Ühe mõistatuse jätavad sängid meile mõista: nende esinemine peaaegselt ainult Tartu maakonnas; Kanavere säng asub ju Tartu maakonna naabruses. Ainult küsitav Rapla säng on teistest sängidest hoopis eemal. Bertram oletab, et ehk võõrad on need ehitanud, Peipsi poolt natuke maa sisse tungides (Wagien, lk. 8). Bertrami oletamise järele olid ehitajad vist slaavlased. Kui võõra algupära võimalust mööndame, kerkib meile ometi küsimus keelele: miks ei ehitanud võõrad sänge lõunapoolsele Tartumaale ja Võrumaale? Niisama pidid võõrad Virumaa-gagi kokku puutama, kus muidu palju Kalevipoja jälgi säilinud. Kuid seal ei puutu me kuski sängidega kokku. Ülepea ei ole sealt sängidest mingisuguseid jälgi leitud, mis selle poole tähistaksid, et võõramaalased sänge oleksid ehitanud.

Ehitasid omamaalased sängid, jääb ikkagi vastamatuks küsimus: miks puuduvad nad mujal Eestis? Jääks ehk üle asja nii seletada, et säherdune sängide ehitamine oli ainult Tartumaa elanikkude tüübiline iseärasus, mida muude maakondade elanikud ei omanud. Veel jääb seletamata sängide pea-otsa ja jalgotsa ehituse põhjus. Pidid need nagu kaitsevalliks kallaletungijate vastu esinema, siis jääb hämaraks, miks samasuguseid kaitsevalle sängide külgedele ei ehitatud. Ega vaenlased ju ainult pea-otsast ja jalgotsast kallale tunginud, vaid niisama ka külgedelt. Mööndame, et alguses on küljevalle olnud, aga need on aja jooksul hävinud. Tekib küsimus: miks jäid nad pea-otsa ja jalgotsa alale ja hävisid mujalt? Igatahes mitu küsimust, mille kohta raske õiget rahuldavat vastust anda.

Olen arvamist kuulnud, et sängid matusepaiku ehk vanu haudu esindavad. Veel on teatatud, muistsuse-uuriija Spreckelsen olla korra kuulajaile seletanud, sängid olevat muistsed surnute põletamise kohad. Spreckelsenilt lugu järele küsides sain eitava vastuse. Igatahes ei ole kaevamistel matusekoha märke leitud. Mõnest sängist leitud sõed võiksid küll surnute põletamise poolt kõnelda, kuid surnute luid ei ole leitud. Muidugi ei või lugu nii mõista, nagu oleks surnuid ühes kohas põletatud ja teises maetud. Sängi põletamiskohaks pidades jääks pealegi seletamata, miks need nii suured on ehitatud. 120 sammu pikkust sängi ei olnud surnukeha põletamiseks kuidagi vaja; palju vähem ruum oleks võinud ülesannet täita. Juba Bertram vaidles omal ajal selle vastu, nagu oleks sängidel tegemist matusekohtadega, üteldes: Mingil kombel ei ole nad hünihauad, nagu nad Kesk-Aasia steppidest peale kõik

tühte moodi, ilma sarvedeta, läbi kogu Vene-, Poola-, Saksa-
maa kuni Holsteinini ja Rügenini ulatuvad (Wagien,
lk. 8—9).

Professor F. Kruse avaldas umbes kolmveerand aasta-
saja eest arvamist, et sängid maalinnu esindavad. Ta
kirjutab Alatskivi sängi kohta: Ma juurdlesin seda kün-
gast 1843 ja leidsin, et ta on paganlik maalinn (=Burg),
nagu teine Ašeraadis (Urgeschichte, lk. 178). Sedasama
väitis õpetaja G. Beermannigi 1893: Kahtlemata on siin
tegemist kindlustusega, mis loomulikke künkaid kasutades
vallide ehituse ja muude abinõude varal tekkinud (Sitzungs-
berichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft 1893,
lk. 101). Maikuu 1920 nimetas õpetaja G. Beermann
Õpetatud Eesti Seltsi koosolekul neid uuesti „burgideks“.
Meil Eestis kannavad „burgid“ tavaliselt „maalinna“ nime;
Saksamaal tähendavad nad enam kindlustatud lossi.

Edasi arvab G. Beermann sängide algkuju Tallinna
Toompea mäes leiduvat; kõik sängid on ta meelest selle
eeskujul ehitatud. Mina vähemalt ei suuda Toompea ja
sängide vahel iseäralikku ühtlust näha. Raske uskudagi, et
sängide ehitajad oma sängide mudelit oleksid käinud
Tallinnast otsimas. Vististi võime sängide asjus Tallinna
Toompea arvest välja jätta.

Kindluste mõistet ei või me üsna tagasi lükata, kui
ka sänge selles mõttes ei või kindlusteks, maalinnadeks
nimetada, nagu neid tavaliselt kindlusteks on peetud.
Maakonna, isegi kihelkonna kindluseks, maalinnaks olid
need sängid liiga väikesed: nad ei suutnud kuigi palju
varjupaiga otsijaid ära mahutada. Kui sängidel ülepea
kindluse mõistega tegemist, siis enamasti perekonna-kind-
luse, maalinna mõttes. Nagu tuttav, olid vanasti pere-
konnad suured. Pojad ei lahkunud pärast naisevõtmist
isamajast, vaid jäid sinna edasi elama. Nii asus mõnigi
kord 3—4 põlve üheskoos. Perekond tõusis kümme-
konnade, isegi sadade peale. Seesugused suured perekonnad
kasutasid sängi oma kindlusena, maalinnana. Veel mineva
aastasaja algusel, enam aga 18. aastasajal ehtasid Ameerika
asunikud maal enestele majade ümber iseäralised kaitse-
kohad, enamasti palk-aiad; need pidid neid kallaletungi-
vate indiaanlaste eest kaitsma. Muidugi ei olnud seal
nii palju varjuotsijaid kui meie maalinnades, olgu siis, et
sinna kõrvalisi isikuid tuli.

Ka soome sugu rahvastel olid vanad maalinnad, goro-
dištšed, sagedasti maalinnad. Need olid kantsisarnased
paigad. Üks säärane maalinn, gorodištše, oli ohvripaigana

Gljadinovos, Permist umbes 20 versta lõunasse, Kama pahemal kaldal. Sealt on väikeselt alalt 19.000 asja leitud, nende hulgas enam kui 1000 šamaanilist loomakuju, selgeid paganuse-aegseid ohvriande. Seda on juba Kristuse ajal ohvripaigaks peetud, vähemalt on sealt paar raha Kristuse ajalt leitud. Sarnaseid linnamägesid, maalinnu, gorodištšeid on Venemaalt veel mitmest kohast leitud, ja mõnigi neist väidetakse soome sugu rahvaste omaks.

Ülepea on uemal ajal otsusele jõutud, et Kalevipoja sänge mingisugusteks kindlustatud kohtadeks, linnamägedeks tuleb pidada. Professor A. M. Tallgren on mõne söngi iseloomu uurinud ja ei vöi neile muud otstarvet anda.

E. Laid arvab Kalevipoja söngid iseäralikuks linnamägede tüübiks. Looduselt on saadud kaks külge, kaks külge on inimese kindlustatud. Vöidi pikemat seljandikku tarvitada, lõigati viimane kahe paralleelse kraaviga vöi valliga läbi ja eraldati sedaviisi linnamäe ehitamiseks kohane osa. Seega tekkis kahelt poolt inimese ja kahelt poolt looduse kaitstud koht. Selle tagajärjel on keskosa madalam ja otsad kõrgemad (Eesti muinaslinnad, lk. 30). Iseloomulik ometi, et ehitajad ei teinud külgi sama kõrgeks, kui olid otsad.

Vaatame Kalevipoja sönge, kust küljest vaatame, ometi on raske igakülgselt täiesti rahuldavat seletust nende kohta anda. Kindel on, et kuna me Kalevipoja kinniseid mälestusmärke tavaliselt looduse tööks vöime nimetada, olgu kas jää-ajast vöi hilisemast ajast, ei sobi säärane seletus ometi täielikult kinniste mälestusmärkide — söngide kohta. Need avaldavad inimeste kätetööd üheskoos looduse tööga; inimesed on looduse tööd püüdnud täiendada, kuna selle otstarbekohasus meile problemaatiliseks jääb.

Meie kodumaal leidub üldse 12 Kalevipoja söngi vöi ebasöngidega kokku 15 söngi (vt. joonis). Viimased tuleb arvest ometi maha jätta.

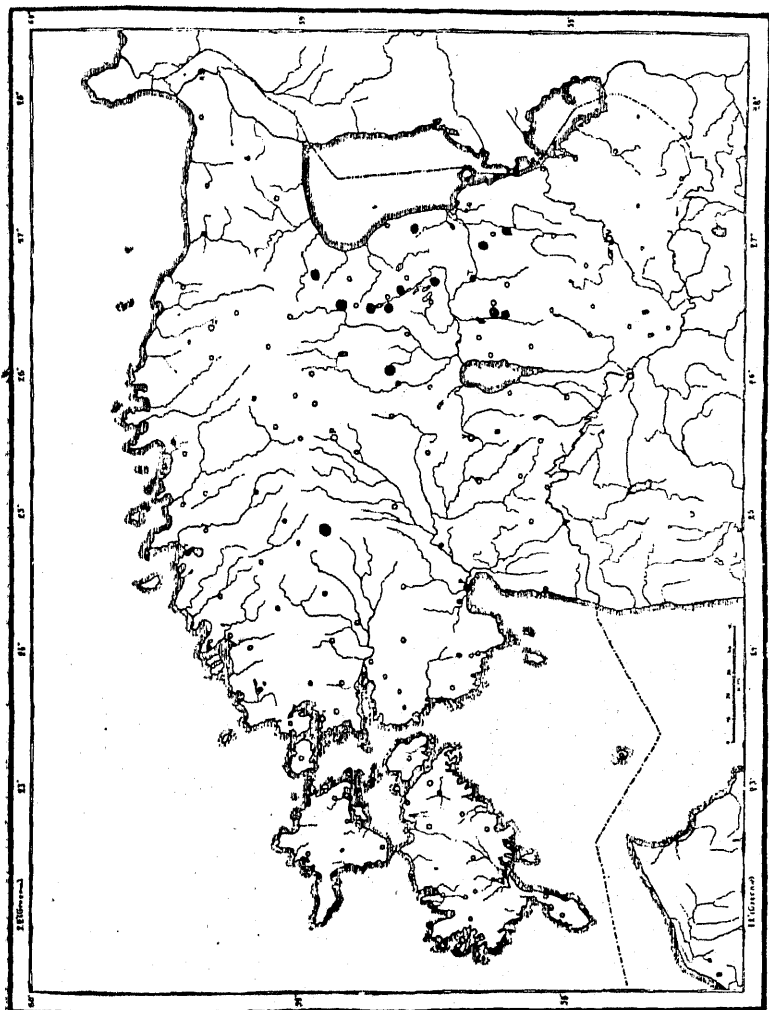
Allpool tahame sönge üksikult vaadelda ja nende kohta leiduvaid teateid tähele panna.

Vilina söng.

Laiuse kiriku ligidal Vilina küla põhjapoolses otsas, umbes seal, kus ühinevad kiriku poolt tulev ja Laiuse mäe alt tulev väike külavahe-tee, umbes 40 m lõuna pool „Pritsu“ talu.

H. Moora annab selle Vilina söngi ehk linnamäe kohta, nagu rahvas seda paika ka nimetab, järgmise kirjelduse:

Mainitud paigas moodustab maa kahelt poolt küljest ja eesotsast alla langeva NS sihis nina, mille inimesed on ära lõiganud kividest ja mullast koosseisva valli läbi; kraavi ei ole, kuigi valli jalg väljastpoolt on umbes $1\frac{1}{2}$ m

Kalevipoja süngide kaart.

madalamal kui seestpoolt (linna poolt), kuid mäge on siit, nagu peaaegu ümberringi, niipalju kaevatud, et pealt nähes otsustada ei või, kas kraav on olnud või ei. Linnamägi on umbes 36 m pikk, arvates valli väliselt ülemiselt äärelt

mäe otsaservani, kust see alla hakkab langema. Platoo pikkus ilma vallita on umbes 26 m, laius umbes 17 m. See on täiesti tasane, umbes 10 sm madalam kui servad, ja on praegu põld — varemalt olnud ta noorrahva mänguplatsiks. Vall on poolkuu-kujuline, pealt umbes 3 m lai, kõrgus on keskosas, linna seest arvates, umbes 2,75 m, väljastpoolt umbes 3,25 m, otsad lähevad järkjärgult madalamaks, kuni ühinevad täiesti linna muu pinnaga; kalle on vallil seestpoolt umbes 23, kuna väljastpoolt valli igalt poolt on kaevatud, lubja-ahi sisse ehitatud jne., nii et arü ei saa, kui suur kalle siin on olnud; valli idapoolne ots on osalt pikuti, osalt risti läbi kaevatud, et saada teed linna platsile ja võimalik oleks vedada kartuleid samas kohas all, mäe küljes olevasse keldrisse, — kartulid lasti siit sisse; seejuures on tulnud ilmsiks, et vall seisab koos kividest ja mullast; kivid, umbes 30—40 sm läbi mõõta ja suuremad, on üles laotud ja muld vahel.

Idapoolne mäe nõlv on kõige kõrgem ja järsem kalle umbes 28—30°, kõrgus umbes 5¹/₂ m — seejuures ei ole võetud arvesse alumist osa, mille kalle 10° ümber; umbes ¹/₃ kõrguses jala juurest on terrass, mida mõõda käib teerada. Mäe kaguosa on uueal ajal järsuks kaevatud ja sinna on ehitatud mingi elumaja. Lõunaots on samuti rikutud, kuna siia on ehitatud kelder ja on võetud kruusa — nähtavasti veel hiljuti, iseäranis edelaosast; seejuures on siin näha savikas kruusas, umbes 70 sm sügaval, punakas põlenud kiht, mis sisaldab suurte pesadena sütt ja põlenud kivi. Lõunaotsa kalle on umbes 23—25° ja kõrgus selles osas 3¹/₂ m, kuna mägi allapoolegi jätkub kaldega 10° (umbes). Ka läänekülg on rikutud: siin on 3. kelder ja valli otsa juurde on tehtud tee. See külg on kõige madalam — umbes 2,75 m kõrge, loodeosas veel madalam, kuigi mägi langeb veel umbes 1,5 m võrra alla, kaldega vähe üle 10-ne. Kalle on ülemises osas umb. 23—25°. Mäe nõlvad ja osalt vall on kaetud väikeste puude ja põõsastega. Kaevu mäes vist ei võinud olla, sest talud, mis sama kõrgel, ei saa suvel oma kaevust vett, vaid peavad seda tooma allikalisest heinamaast, mis umbes 40 m mäest kirde pool.

Rahvas nimetab mäge, nagu seda „Juhani“ talu vana peremees Jüri Leitman tõendab, juba vanast ajast niihästi linnamäeks kui ka Kalevipoja sängiks, kuigi viimane nimetus üldisem. „Pritsu“ talu peremehe teatel arvatavat rahva seas ka, et mägi olnud vanasti ohvripaigaks.

Bertram nimetab Vilina sängi kõige väiksemaks, korra 50, teise korra 60 sammu pikkuseks. Laiuse kõstri Nieländeri teatel oli 1867. a. pea-ots 5 jalga sängist kõrgem ja ise 6 jalga lai, seespool kivikorraga. Sängi 4 välimist seinat on väga primitiivse müüri-ga varustatud. Sängi kohal on ka Bertram kuulnud muiste linna olnud olevat; ta arvab, et seda ka koha nimi Vilina tunnistab (Wagien, lk. 6—7). Võimalik, et koha nimi enne tõesti Vill-linna ehk Vililinna kuulus ja sellest aja jooksul Vilina tekkis, just niisama kui Tallinna asemel vahel nimekuju Talina tarvitatakse; näiteks öeldakse mõnes kohas: käis Talinas, tuli Talinast jne. Vill-linn tuletaks villitud linna, Vililinn muidugi viljalinna meelde.

Reasvere säng.

Laiuse kihelkonnas Reasvere mõisa kuusikus, umbes 0,8 km mõisast idakagus, mõisast Sadala külasse mineva tee lõunapoolsel äärel. Mainitud kohas on mõlemal pool teed rida suuri auke, kolusid, mis järsku alla langevad, kuna muidu lähem ümbrus tasane on. Kolu-augud on nii sügavad, et neis kevadel ja sügisel vett on.

Kalevipoja sängiks on tarvitatud kahe lõunapoolse kolu vahel olev kõrgem maariba, mis pealetungijate eest läänest ja idast kaitstud kunstlikkude vallidega, millel omal ajal võib-olla veel tammepuust aiad olid. Põhjast ja lõunast on ta kaitstud juba nimetatud koludega, mis 50—70 m laiad.

Kalevipoja sängi pikkus ühes vallidega on üliõpil. H. Moora teadete järele 66 m, vallide vahe 36 m; laius keskosas umbes 8 m, vallide jala juures 13—14 m. Idapoolne vall on seestpoolt umbes 2¹/₂ m kõrge, väljastpoolt umbes 3 m; kalle seestpoolt 20°, väljastpoolt 30°, laius pealt 7 m, alt 16 m; pikkus harja mööda 16 m, jalga mööda 20 m. Läänepoolne vall on madalam ja lamedam; kõrgus seestpoolt 2,2 m, väljastpoolt 2,8 m; kalded 18° ja 20°; laius pealt 6 m, alt 14 m; pikkus harja mööda 12 m, jalga mööda 20 m. Sängi külgede kõrgus (kolude sügavus) on sängi keskosas: põhjapoolsel umbes 10 m, kalle kuni 40°; lõunapoolsel 9 m, kalle kuni 30°. Sängi katab päks kuusik. Kaevates leitakse sängist süsi.

Bertram ei tunne Reasvere sängi. Lövis of Menar'i „Bürgenlexicon“ on J. Jung'ilt selle sängi olemasolu kuulnud, ei tea tasta aga midagi. G. Vilberg ütleb sängi põhjapoolses osas nagu inimese kätetööd tunda olevat ja sängi tüübilist maalinna kuju avaldavat („Postimees“ 1923, nr. 238). Ülepea arvab ta Reasveret tähtsamaks paigaks vanemas eestlaste elus.

Linnutaja süng ehk Linnamägi.

Torma kihelkonna Linnutajal oleva süngi kohta kuuluvad H. Moora teated nii:

Asub mäeseljandikul, mis on ida pool teed, mis läheb Tarakvere mõisast kirdesihis asuva kivilöövi juurde ja sealt edasi Torma metsa ja Palastveresse. Sellelt teelt pöörab teine, väike külavahe-tee vähe lõuna pool „Linnutaja“ talu ja läheb Linnutaja mäe põhjapoolset külge mööda peaaegu idasihis „Jaska“ kohtadest mööda Peipsi poole.

Linnamäe moodustab lai seljandik, mis hakkab umbes Tarakvere-Tormametsa teelt peale ja läheb ida poole kitsa-

Linnutaja süng.

maks, kõrgemaks ja järsemaks. Seljandiku järsk ja kõrge idaots on lahutatud lääneosast vist loomuliku lõunast põhja mineva oruga. See org, mis seljandikult põhja poole alla langeb, minnes seejuures ikka sügavamaks ja laiemaks, lõikab suure osa seljandikku risti läbi, jättes ainult umbes 17 m laia, kõrge maariba, mis seljandiku lõunapoolset küljel seda ühendab idaotsaga. Sellegi ühendava maariba on nähtavasti inimesed kraaviga läbi lõiganud ja seega seljandiku idaotsa päris Linnamäe muust seljandikust lõplikult lahutanud. Selle kraavi kaevamisel saadud lahtine kruus on nähtavasti kahele poole kraavi välja tõstetud ja seeläbi mõlemale poole kraavi vallid moodustatud. Vallide kõrgus on vist — läänepoolses osas umbes 3 m, idapoolses (päris linnavalli) osas umbes 3,5 m; viimase valli

kalle on kraavi poolt umbes 18—20°. Selle valli lõunapoolne ots on läbi kaevatud — kelle poolt ja milleks, ei tea, kuid seejuures on näha, et vall on ehitatud kruusast, kuigi lõpuni profiili ei näe — nõnda et alumine valli osa vahest ka mingist materjalist võib olla. Ida (linna) poolt küljest on sama vall ainult umbes 1,5 m kõrge, kalle umbes 12°. Päris linna pind on võrdlemisi tasane; on märgata väikest tõusu lõuna ja eriti ida poole (viimasele poole madalamast kohast arvates umbes 1 m). Madalaim on põhjapoolne serv ja nimelt iseäranis linna põhjaloode osa, mis vahest väikese lohugi moodustab. Linnamäe nõlvad langevad alla võrdlemisi järsult ja on kõrged: lõuna poole on kalle umbes 33°, kõrgus umbes 9,8 m, põhja poole kalle 30, kõrgus umbes 8 m. Järsem on idapoolne ots — 35°, kuid siit otsast on, nimelt mäe kirdeosas, juba pikemat aega kruusa veetud, nõnda et selle õige kalle ja kõrgus (praegu 10,5 m) on muutunud; mäe pikkuski võib olla muutunud (praegu valli harjast idaotsani umbes 60 m). Linna pinna suurim laius on umbes 40 m. Kirdeosas langeb liiv, sest et alt seda alatasa ära veetakse, alla; seejuures on paljastunud profiil, milles siin umbes 70 sm sügavusel on näha selget sõe, põlenud kivide ja maa kihti. Mäe kagunurk langeb küll enne ülalt peale 5 m alla, kuid jätkub siis veel umbes 25—30 m pika kitsa ribana ida poole. Riba on umbes 4 m kõrge ja on varemalt vist laiem olnud (nüüd umbes 5—6 m), kuid on kruusaks ära veetud. Siit veel paarkümmend meetrit idasse voolab risti mäe otsast mööda n. n. Linnutaja oja. Et see mäest võrdlemisi kaugel ja ainult selle kitsamast (praegu ka kõrgemast) osast mööda voolab, ei võinud sel kaitsena vist suurt tähendust olla. Tähendus oli sel vahest läheda veeallikana, kuna mäes endas kaevu nähtavasti ei olnud.

Mägi on ülevõetud Tarakvere mõisa alal ja praegu Jakob Vadi — lähedal oleva kivilöövi rendikoha tükis.

Linnutaja säng, mis niisama kui Vilina säng rahvasuus linnamäegi nime kannab, annab oma poolt tunnistust, et sängi vanasti kaitsekohaks on tarvitatud.

Bertram nimetab sängi kõrguseks omal ajal 40 jalga, pikkuseks 80 sammu ja laiuseks kuni 50 sammu. Et mägi Bertrami päevil liiva-auguks tehtud, kardab kirjanik, et sängi idapoolne ots pea kaob (Wagien, lk. 6).

Bertram mainib veel, et sängi põhjast olla nelipühil kukelaulu ja kellahelinat kuulda.

(Poolelt.)

M. J. Eisen.

Suburgi perekond.

Kirjutanud Lilli Suburg.

12

„Mu rõõm koju omaste sekka saamisel oli kirjeldamata suur; veel tänapäevani kõlab ta mu südames järgi,“ kirjutab mu õde Anette muu seas oma mälestuseraamatus. — Kodus kadus tal ka külmtõbi, ja ta leivahärraste perekond ootas teda 3 kuu pärast suure igatsusega jälle tagasi. Ta ei tahtnud aga sinna enam tagasi minna — oma endise kosilase pärast, kes enese vaheajal oli kihlanud ühe ta koolisõbrannaga, kellele ta Kurskis koha oli muretsenud, kuid kes teda igas asjas kaetses ja kiusas.

Kodumaal oli üks onupoeg, noor kaupmees, ära surunud ja noore naise mitme lapsega järele jätnud. See hakkas õele peale ajama, et õde talle appi tuleks ta lapsi kasvatama. Õde andis halastusest järgi ja läks Peipsi järve äärsesse alevisse kohale. Kahjuks oli aga noor lesk liiga madalameeleline, raha-ahnitseja naisterahvas, rikaste vanemate ainus tütar, kes arvas, et õde teda sugulase poolest muidu peaks teenima; ei raatsinud talle õieti süülagi anda. Õde, kes oli tulnud peenesti haritud seltskonnast, kus lastekasvatajannast suurt lugu oli peetud, ei kannatanud säherdusi eluolekuid välja, ei ihu tervise poolest ega hingeliselt; tuli ära ja igatses jälle Venemaale tagasi, kus elu ta meele järele oli olnud. „Jah, Venemaale, kus ma täie inimesena olin maksnud, tahtsin ma tagasi minna ja mitte siia Baltimaale jääda, kus eestlase peale, oli ta ka kes-teab kui haritud inimene, igal pool ülevalt alla vaadati. Ma reisisin hea õnne peale Peetrilinna, et sealt kuhugi maale kohta otsida, jäin aga sinna 11 aastaks. Leidsin peagi rohkesti tundisid; et aga rändamine ühest majast teise ära väsitas, astusin jälle ühte perekonda, kus mul tuli lapsi kõrgematesse koolidesse ette valmistada kui ka teisi koolitööde juures avitada. Tööd oli küll rohkesti, aga ülespidamine oli hea; seepärast võis siis vastu panna. Seal trehvas mind kõige valusam saatuse lõök a. 1880: mu kallis kodu, meie Waldburg, läks meilt kaduma, rõõviti meilt, nii häbemata kombel, kuidas seda enesele vähe võimalik on ette kujutada. Vaene isakene oli aegamööda ikka enam alkoholiorjusse langenud ja oli sel teel häbemata kelmide mõju alla sattunud, kes seda armastajat abi-kaasat ja laste isa kihutasid iseenese õnneliku perekondliku elukorra ärarahvitamisele, oma suure vaevaga kogutud varanduse äralaotamisele, ja niiviisi, et ta truu, tubli

abikaasa, kes tal oli avitanud seda varandust korjata, kel sellepärast kõige suurem õigus selle peale oli, meie kallis ema, sellest varandusest mitte kopikatki ei saanud ja kes kui kurjategija nende lastega, kes veel kodus olid, oma kallist, enda suure hoole ja armastusega valmistatud pesast välja visati, ilma peale, kus tal mitte kohta ei olnud, kuhu ta oma pea oleks võinud panna. Ehk ma küll just mitte neid koledusi nägemas ei olnud, mis seal minu omastel kannatada olid, tundsin ma eemal olles siiski kõike nendega kaasa. Küll oleksin neid aidanud, aga kuidas? Nii kaebab õde oma kirjas. Pean siin aga tähendama, et tema sest saadik, kui ta Venemaal teenis, omastele palju raha ja isegi riideid koju on saatnud.

Oma üleliigsete tööde ja väsitavate käikude läbi pikki kõrgeid treppisid mööda tundidele oli ta tervis viimati raskesti kannatanud, ka tulid veel need suured kurvastused kodu poolt juurde — ja vaene õekene langes päris kokku. Imelik oli veel, et tohtrid ta haigust ära ei tunnud — alles 4. arst leidis haiguse koha üles ja hakkas õde parandama.

* Sel ajal olin mina oma kasutütreesega Pärnu elama asunud ja õde arvas, et meie ehk kahekesi koos võiksim kooli elule kutsuda ja sellest omale ülespidamist saada. Kool kinnitati minu nime peale; et aga õde selles võiks õpetada, pidi ta väikese elementaar-kooliõpetajanna eksami ära tegema, mis tal muidugi kui mänguasi oli. Ta oli ju Pärnu kõrgema tütarlastekooli läbi teinud; et aga seal kodu-kooliõpetajanna eksamit ei võidud teha, jäigi see tal tegemata. Venemaal oli ta oma koolitunnistustega ja teadmistega hästi läbi saanud, kuna minu kuue-aastase kursusega kolmeklassilises koolis teda ilma õpetajanna eksamita õpetada ei lubatud. Ta vaene kulutas seal aga ainult oma vähese kogutud raha ära; me nägime varssi, et sissetulek liiga väike oli, et sellest mõlemad oleksime võinud elada, ja kui perekond, milles ta viimati oli töötanud, teda Peterburi tagasi kutsus, jättis ta mu maha ja läks jälle välja ilma. Seal kogunesid ta endised õpilased kohe jälle ta ümber. Perekond, kus ta elas, oli kõrgest aristokraatia ringkonnast, kandis oma vapis 9-sakilist krooni.

Sest saadik jäi Anette Suburg mõisnikkude ringkonda. Üks soovitas teda teisele edasi, kui töö mõnes majas otsa lõppes. Tal oli tegemist enamasti suuremate kasvandikkudega. Ta kiidab oma õnne, et tal enamasti tõesti aristokraatlikkude vaimudega tegemist on olnud. Ta õpilastest

on mõned suurteks meesteks saanud; nii oli üks, keda ta hiljemini vaatamas käis, Vene senatis esimesel kohal. Sellest jutustab ta oma eluloos ilusa loo. „Ma tulin korra tundi. Mul olid seal 2 kõrgeandelist vennast saksa keeles õpetada; seekord oli ainult veel noorem, 10-aastane, tunnis. Tahtsin toolile istuda, aga see ei seisnud mu all kindlalt paigal. Ma vaatasin oma õpilase otsa ja küsisin: „Olete Teie mulle selle tooli siia pannud?“ Poisikene kahvatas ära ja ütles: „Seda võite Teie minust mõtelda, et mina ühele nii auväärt daamile, kui Teie olete, seda võiksin teha!“ Et ma seda aatelisevaimulist poisikest nii viisi võisin haavata, ei või ma tänapäevani unustada.“ — Vahelduva õnniega töötas õde edasi. Ta kiidab, kui palju head ta nimelt haiguste ajal oma aristokraatlikkude leivavanemate poolt tunda saanud.

Aga ka sinna pidi balti kitsarinnaline vaim teda tabama saama. Ta oli enesele ette võtnud suure kooli juures oma kõrgema kooliõpetajanna-eksami (riigieksami) ära teha, et korra kindla koha peale saada. 1887. a., oma 42. eluaastas, astus ta ette, ise lootuseta võidu peale. Ja siiski läks asi hästi, ehk ta küll isegi eksami ajal tundisid pidi andma. Ometi peale eksamit oli ta jõud sedavõrt otsas, et ta päris puhkusele pidi minema. Ta läks „Kristlikku kooliõpet. asüüli“. Sealt hakkas ta siis peale parenemist ka kohta otsima. Ta paberid olid näidanud, et ta „eestlane“ oli, ja seal majas oli ka balti „sakslasi“, asüüli eestseisja isegi sellest soost; need hakkasid teda tahapoole tõrjuma, kui mõni guvernandi soovija tuli. „Mispärast peab eestlane meist ette jõudma,“ oli nende arvamine, ja katsuti eestlast, kus võidi, haavata ja alandada. Siin lasen jälle õde ennast rääkida. „Vändras olime oma õpetaja poole, kelle juures meie, nooremad õed, leeris käisime, kui mõne pühaduse poole üles vaadanud. Ta mõistis nii isalikult armsalt kõigi noorte tütarlastega ümber käia. Aga kui meie aegamööda aru hakkasime saama, et selle armsuse ja pühaduse katte all ainult lihalik kirk varjul oli, andis see mu usule kange paugu. Peale selle sain veel Renani ja sarnaste kirjadega tuttavaks; see andis veel oma poolt tõuke kahtlemisele. Meie varanduse kaotus kinnitas mind veel selles mõttes, et õiglusejumalust pole olemaski, kui niisugused koletud ülekohtu-teod võivad sündida, nagu meiega olid sündinud, ja Kristuse elulugu oli muidu allegooria (luuletus). Nüüd aga, kus ma ennast haigena ja mahajäetuna tundsin, tõusis jälle igatsus Selle poole, kes ainu-üksinda võis aidata. Ma pöörsin nõu

ja troosti otsides luteri usu kirikuõpetaja poole. Mu õe L. nimi oli aga ka Peetrilinna õpetajaile tuttavaks saanud, nagu mulle märgata anti. Õpetaja võttis mind õieti külmalt kuulda. — Kui peale eksamit jumalaarmu-lauale igatsesin minna, tõrjus ta mind koguni karmilt tagasi. Ta päris, ma pidavat pihtima, kuidas olla lugu mu hingega. Ma vastasin, et ma Jumala ja oma hinge vahele kedagi inimest astuda ei või lubada, ja läksin, oma rubla ta kirjutuselaualt ligi võttes.“

Õde sai pea jälle oma tuttavate aristokraatide perekondadesse ja nende läbi viimati augustis 1888 Orelli mõisnikutütarde-instituuti klassidaamiks. Ta eestseisjad, esiti üks vürst, viimane krahviproua, on talle seal hakatusest lõpuni aina suurt lugupidamist ja armastust üles näidanud. Nende eestkostmisel on ta oma 15 teenistuse-aasta eest suurema paiuki osaliseks saanud kui mõned muud. Hiljemini viibis ta Paide linnas.¹⁾ Võtsime tema soovil Waldburgi protsessi üles.

Oli Waldburgi tagasinõudmine pärijate võimetuse pärast lõpetatud, võtsin tarvastlaste, nimelt tõesti ärganud vaimudega Tammede, isa ja nüüd laulukunsti kõige kõrge-male astmele jõudnud tütre Aino kutse kuulda ja kolisin Viljandisse, kus kohe terved, prisked rahva tütrekesed mu ümber kogunesid.

Agaga kuidas sain kooli Viljandisse? Ikka jälle võitluste varal. Seal oli kreiskooli inspektor linna koolide ülevaataja; tema kaudu saadi siis ka Tartust koolide direktori käest koolide asutamiseks luba. Nii andsin siis ka mina aegsasti enne jaanipäeva oma palvekirja ja dokumendid tema kätte, et tema mulle augustiks loa muretseks kooli üleviimiseks Pärnust Viljandisse, mis ta suure lahkusega lubas teha. „Juba kinnitatud koolile on ju kerge samas kubernangus ühest linnast teise üleviimise luba saada. Augustikuus tulge aga julgesti siia, küll luba siis juba siin on,“ olid tema sõnad. Ma käisin siiski veel korra enne augustit järele pärimas, kas mu paberid ka tõesti juba Tartu on ära saadetud. Jah, on muidugi. Agaga kas ma siiski parem Pärnu ei jääks, kus ma juba korra olevat asumas, oli juba kõrvaline märkus. Ma vastasin, et see mul enam võimalik pole, sest et ma seal kooli juba olen ära lõpetanud, korteri ära annud. Ma olin koguni rahakehv, jätsin Pärnu võlga-

---

1) Pärast nende mälestuste autori Lilli Suburgi surma kolisid kadunu õed Anette ja Laura Valgast, kus nad pärastpoole asusid, 1923. a. suvel Viljandisse elama. E. Kirj. toim. .

sidki maha. Tragi vaimukas V. neiu Marie Jänes, kes mulle kogu asutamisaaja jooksul nõu ja teoga truustüdame-
liselt kõrval seisis, oli Tarvastu Tammede ja teiste rahva-
meelsete naisterahvastega Suburgi kooli heaks Viljandis
näitemüügi ära pidanud, sealt kauni summakese raha kogu-
nud, mis nad mulle Pärnu kätte saatsid. Tarvastust tulid
hobused mu kraami vedama; nii sain siis ise Viljandisse.
Seal oli mulle proua T. lahkesti niikauaks prii korteri
lubanud, kuni koolile korter leidub. Aga ei tea, mis vas-
tastuuled — vist küll sealsete koolide poolt — salaja olid
puhuma hakanud, nõnda et see proua ennast asjast täitsa
tagasi tõmbas ja terve vastuvõtmis mure sedaviisi ainult
neiu Jänesega kaela langes. Ta vanemad, kel küll ka maal
päriskoht oli, olid linnas suure trahteri pidajad. Selle
trahteri hoovipealses majas olid paar põõningukambrit
tühjad; neisse mahutati mind mu kraamiga, — suurem
jagu koolikraami jäi veel Pärnu. Oma vana haige mam-
makese, kes, kui ta õe laste hoidmisest haigeks jäi, ikka minu
juurde ravitsusele tuli, seekordki juba Pärnu minu juurde
oli tulnud, kandsime aluspadja peal üles. Ta süda tahtis
lõhkeda mu seisukorra üle. Mu vaene õnnetu mamma-
kene, missugune valulaps ei ole mina sulle olnud, ja siiski
rippus su süda kõige kangemini oma „esimese“ küljes!
Trahteri akendest väljavaatajad maamehed olid neiu Jäneselt
imestades küsinud: „Kas see armetu naisterahvas on siis
nüüd meie tütarlastekooli asutaja?“

Läksin kõige esmalt inspektorilt küsima, kas juba
luba tulnud. Ei küll veel mitte, aga ehk tuleb ikka.

Suure otsimise järel leidsime viimaks ühe von Wahli
tühjalt seisva maja, milles koolile kohased ruumid näisid
olevat. Tahtsin maalt koolilapsi oma juurde ka korterisse
võtta, et neid linna halva mõju eest kaitsta ja kasvatajana
nende peale mõjuda võida; sellepärast tarvitasin ka rohkem
ruumisid, kui neid muidu koolitubadeks oleks vaja läinud.
Aga kas kõik vanemad sellest minu heast tahtmisest aru
said! Mitmed arvasid, ma tahtvat neilt ainult rohkem raha
saada, sellepärast püüdvat ma lapsi oma juurde korterisse.
Kuipalju mul seesuguse korteri-kooliga rohkem kulusid
oli, kui palju rohkem tööd, muresid ja vaevasid, seda
ei märganud nad arvata.

Käisin jälle inspektori juures — ikka asjata. „Pean
ometi kooli kuulutama, lapsi vastu võtma; kuidas võin
seda ilma ülemuse loata teha?“ — „Eks tehke, mis tahate!“ —
prõmdi uks ninna eest kinni. Tegin siis ka, mis tarvis
läks, — mul oli ju ikkagi kinnitatud kool: kuulutasin

ajalehtedes (Viljandis Peet'i „Sakalas“, Tartus Tülk'i „Eesti Postimehes“) ja võtsin lapsi vastu. Neid tuli esimestel nädalatel kohe üle kahekümne; jõuluks oli neid, nimelt kuulsast „ärgranud“ Tarvastu nurgast, juba üle kolmekümne, nii et ruumid kitsaks jäid.

Läksin septembris veel korra jämedat inspektorit tülitama. „Mis tulete minu juurde; kui luba tuleb, küll ma ta siis teile kätte saadan!“ karkis ta suure võimumehena. Ei aidanud seal muu, kui pidin oktoobris ise Tartu sõitma asja järele pärima. Dr. Hermann saatis mind seal direktori juurde. Kui see minu asjast kuulis, tegi ta suured silmad: säärast palvekirja ei olevat tema kantseleisse tulnud; küll olevat aga Viljandi kreiskooli inspektori poolt paari kooli kinnitamise palvekirjad imelikkude programmidega sisse saadetud. Need koolid olevat juba mitmed aastad 30—40 lapsega töötanud, aga koolide juhatajad ei olevat ise eksamitki teinud — ja niisugustele koolidele nõuab ta kinnitust? Minge tema juurde ja ütlege talle minu nimel, et ta suuri „sigadusi“ on teinud ja ta Teie paberid mulle silmapilk peab ära saatma.“ Seal tuli siis välja, et inspektor oma nurgakoolid tahtis kinnitada lasta, enne kui ta minu paberid ära saatis. Pärast sain, nagu ette olin arvanud, kuulda, et mind siis mu kooliga Viljandist ära saadetakse, kui seal koolisid juba küllalt on.

Luba tuli küll jõuluks, aga 3-klassilise linna-tütarlastekooli heaks olid nad mulle siiski ühe tüki ära teinud: 3-klassilise, 6-aastase kursusega kooli olid nad ühe klassi võrra vähemale kruvinud. Ehk see küll ülekohtune temp oli, ei hoolinud ma sellest ometi vähematki, töötasin niikaua oma kolme klassiga edasi, kuni kooli oma kasutütre A. Wiegandt'i nime peale 5-klassilise progümnaasiumi programmiga kinnitada lasksin. Rahvakoolide inspektor Erikson — oli päris päästmisaeg, kui tema alla sain — tegi korra ka selle ühe klassi kohta märkusi; kui ma talle aga mulle tehtud ülekohtu ära seletasin, patsutas ta mulle sõbralikult õla peale ja ütles naeratades: „Eks tehke, preili Suburg, mis ise õigeks arvate, Teid ei tülitata keegi.“ Ta oli ju eesti mees, ja eestlaste seas oli minu väike nimi ka ikka juba natuke kuulnud.

Kõige selle eespool-jutustatud kuiva realismi sekka lubatagu mulle ka jälle natuke vaimlisemat meelde tule tada. Käib ju mälestus sellest kõige kõrgemast, kauni mast, õnnestavamast, mis meie elu pea-agensiks siin on, kui punane pael, mis kõiki sündmusi ühendab, mu elust

läbi. Sellepärast — veel üks tähtis unenägu, mis tõesti mitte, kinnitan julgelt, „täissöödud kõhust“ ei tulnud.

Mõni aeg enne Tartust äratulemist nägin unes: Lääksime Friedrichiga ühest karja-aiast läbi, kuni ühe tänava väravani jõudsimeni. Vist tema lükkas värava lahti ja meie astusime kõrvuti ühe väikese, mõneastmelise trepi peale, mille kõrvval poisike liiva-tunninaitajaga seisis, — pole iialgi elus seesugust kella näinud. Poisike hoidis ühe käega lehtri moodi riista käes, mille alt ta teise käega torust läbi jooksnud liiva ikka jälle uuesti üles torusse tõstis. Me astusime astmeid mööda alla libedale maanteele, kuna meie vastas silmapiiril päike looja minemas oli. Pöörasime vasakut kätt tee peale ja astusime seda mööda mõned sammud edasi, seal istusime korruga (nagu unes kõik ikka nii äkki vahetub) tugitoolidel ja sõitsime nendega edasi, ikka kõrvuti. Äkki hakkas tema minust ette rutama — viimati tuule kiirusel. Korruga paistis mulle kaugelt, tee otsalt, vasakut kätt, puiestik vastu, millest just kui jõuluküünlakeste tulukesed välja särased — ma tundsin ära, et see kirikuaed oli. Sinna sisse tõttas Fr. ja kadus, kuna mina üksinda kaunis kaugele maanteele oma tugitoolil sõitma jäin.

Lühike aeg peale seda tuli üks Vana-Vändra peremamslitest, kes kellelgi raudteeametnikul mehel oli ja sellega praegu Venemaalt tulnud, mind vaatama. Tema oli siis meil, kui mina Fr-ilt kirja sain, ei võinud siis asi tema eest salajasse jääda. Jutupuhumisel vaatas ta mulle nii mahedalt otsa — oli üsna terase vaimuga naisterahvas. Tähenaldas viimati: „Teie näitate üsna rõõmsameeleline ja oma eluga rahul olevat.“ Minu sisemisi rahunusi on minu välimine ümbrus üleüldse vähe tundma saanud. — „Miks ütlete seda, Emilie, niisuguse iseäralise rõhuga?“ — „See tuleb endistest mälestustest ja —“ — „Mis ja?“ — „Noh, mul oleks Teile midagi teatada, aga — ei suudaks Teile head meeoleolu rikkuda.“ Nüüd sundisin ta saladuse välja ütleva, ja ta ütles lühidalt: „Nižni-Novgorodi ringkonna-arst Tub. on tiisikusse ära surnud.“ See teatus tuli liiga ootamata, aimamata — unenägu, mille ma pea-aegu olin unustanud, seisis korruga päevselgelt mu vaimusilma ees — ei jõudnud oma ehmatust varjata. — Siis ikka tühjemaks ja pimedamaks peab mulle maailm minema! karjatas süda. Sa oled ühe olevuse oma hinge peale võtnud, pead seisma jääma — noomis südametunnistus, ja ma ei langenud enam haigeveodile.

Ometi ei anna elu nõuded aega tundmuste üle haududa, nad kihutavad ikka edasi astuma. Juba teiseks aastaks tuli Viljandis mulle nii palju lapsi, et ruumid kitsaks jäid; pidin suurema korteri muretsema. Jälle käisin M. Jäneseiga linna majasid mööda otsimas — ei leidnud üht ega teist kohast maja. Viimaks ometi leidsime kindral von Sieversi suures majas „Landesschule“ kõrval ühe poole tühja olevat. Vana H. v. Helmersen, kes selle maja valitseja oli, sest et majaomanik ise Tallinnas elas, oli ka kohe nõus seda mulle ära üürima, lubas aga sisse kolida ja sissemaksuga, 150 rbl. poolaastas, niikaua oodata, kuni lapsed olid kokku tulnud ja mulle raha toonud. Kui aga tahtsin sisse kolida, oli suurherra tuju teine: enne raha ja siis kolida; oma asjad võiksin küll vankrikuuri paigale panna, aga tubadesse ei lubatud minna. Mul tõusis siis lootus lastevanemate peale. Kutsusin nad kokku kolima aitama ja panin neile palve ette, et nad igaüks mulle 5 rbl. (15-rublalisest poolaasta-maksust) juba nüüd (juulikuus, — augustis algas jälle kool) ette ära maksaksid; siis saaksin majasse. Suurem jagu neist oli nõus, aga üks, kõige tähtsam, kel koguni kaks last koolis oli, pööras ka teiste pead ära. Pika salajase nõupidamise järel kuulutati mulle: „Vaadake, preili, asi on ikka kõige selgem nii, et teie muretsete enesele koolimaja ja meie toome lapsed.“ — „Ja teie au külge ei puuduta see raasugi, et oma lapsed niisugusesse kooli olete toonud, mis juba aasta pärast kinni peab jääma.“ — Jälle korra võtsin väriseva südame rusikasse ja kinnitasin kalgi südamega lastevanematele: „Ehk teie küll mind kimpu jätate, ei jäta mina oma kooli siiski maha. Tooge oma lapsed õigel ajal kooli, maja nende vastuvõtmiseks saab valmis olema.“ — Kraami kandsid ja vedasid nad kohale, ometi raha ei annud mitte üks, mitte rublakestki. . . Ja hoiä aga peale selle oma rahva poole ja armasta tema lapsi, mida ikka teinud olen.

Jälle neiu Jänese abil sain raha laenata ja mehed töid oma tütreid lähedatesse, korralikult sisseseatud ruumidesse.

Järgmisel aastal oligi suur kahekordne maja, 15 laheda toaga, mis tervelt meie käes oli, juba kitsas. Aga ülemate poolt ei tülitatud meid, meile sai sealtpoolt koguni hea kaitse osaks: meie ligilähedalt aeti joogikoht ja lihunik kaugemale, anti meile lahkelt luba pidude pidamiseks jne.

Kreiskooli inspektorist sain, enne kui rahvakooli-inspektori alla saime, imelikul viisil lahti. Ta tuli korra ka kooli katsuma. Mina lasksin lapsi saksakeelseid lugemistükke

eesti keelde ümber panna. Seal oli selgesti vahet maalaste ja linna eestlaste vahel märgata: kuna esimesed rõõmsa häälega oma emakeelt kuulutasid, võtsid viimased ainult häbenedes, silmad maha löödud, põlatud keelt oma suhu. See minu „meetod“ pahandas saksa kooliülema nii ära, et ta „jälletulemise“ peale ei mõtelnudki — polnud teda ka enam tarvis.

Aga need „rahvamehed“, need poolharitud ajalehe-toimetajad, kellele kindel kasvatusmaja kants, mille üle nad maja sisemist rahu ei saanud rikkuma tulla, pahanduseks oli, need tulid küll avalikult, küll salamahti koolijuhatajat purema. Küll katsusid nad lastevanemaid inetute laimuste läbi koolimajast eemale tõrjuda, küll igal aasta lõpul kirikurahvale kooli lõppu kuulutada — ei mõjunud miski: lastele oli koolimaja teiseks koduks saanud, nende läbi said vanemad tõtt kuulda. Ka leivakadedus katsus „Suburgi kooli“ mitmel viisil kas või supilusikasse ära uputada — aga see ei läinud korda. Preili Wiegandt harjutas lapsi gümnaastikas; käisime rongikäigul, muusika saatel rohelises; lapsed mängisid näitemängusid... Kõik see oli väikeses Viljandis alles kuulmatu asi — kõik tütarlaste lausa rikkumine. Ka praost D. tõrjus vanemad sellest koolist, milles „katekismust tagumisest otsast hakates ettepoole õpetatakse“, eemale, kuni ta selle kooli sisemist elu ise ligemalt tundma õppis ja pärast seda päriselt ta poolehoidjaks, soovitajaks sai. Viljandisse käis mulle ju kuulsus eel, et ma Jakobsoni „Sakala“ poolehoidja olnud, ja C. R. Jakobson protsessis ju pr. Dolli kui ka teiste õpetajatega — surres öeldi tal 16 protsessi, enamasti pastorite ja mõisasellidega, järele jäänud olevat. Sellepärast kardeti siis kiriku poolt, et ma Viljandisse tulevat politikat ajama. Kui aga kõik härrad olid ära näinud, et ma ainult tõsist koolitööd püüdsin teha, heitsid nad sõbralikkudeks kaitsjateks. — Esimestel aastatel taheti mind koguni ühte mõrtsukate kupatusse arvata.

Nooreestlased, see salgake rahva rüpes, kes ka oma rahvusele inimlikku õigust ja lugupidamist päris, nagu see siin saksa asunikkuudele osaks sai, olid sakste silmis ja meelest hirmutised. Rüütlikud võimumehed teadsid küll, mispärast nad kõik kuriteod nooreestlaste, nende oma rahvuse tundmusele ärganud isikute „kingadesse“ lükkasid, kuna laiem saksa seltskond neile aina järele huikas. Kõige kurvem oli aga see, et ka eestlaste eneste seas kirikule truud hinged ristis kätel nooreestlasi siunasid, kellede pärast „suured saksad“ nüüd talupoegade peale nii pahased

olevat. Oh neid halastamisväärilisi hingesid, keda ma oma laste vanemate seas tundma õppisin! Meel läks iga kord päikesepaisteliseks, kui mõni Tarvastu külje mees, lauliku ja Jakobsoni-vaimulise politikamehe Reinwaldi piirkonnast tuli, kellega mõne suutäie ülekohtu-kuhjade üle sõimatagi võisid.

Noh, seal tuli meie naabruses kole tükk ette. Vana-härra von Helmersen, kellest räägiti, et ta oma nooremas põlves, nimelt kui sillakohtu-härra, koletu kuri loom olnud, pidas omal heaks nõuandjaks ja kõrvapuhujaks enda koolmeistrit, kes ta omas majas maha lasti. Öhtul, kui koolmeister omastega söögilauas istunud, koputatud õue ukse pihta; koolmeister võtnud lambi kätte ja läinud vaatama, kes seal koputab. Nii kui ta ukse avanud, tunginud revolvrilaeng lambist läbi talle rindu, nii et kohe hingetult selili kukkunud — ja jäigi surnuks. Meie maja valitseja, vana Helmerseni, poeg oli sillakohtunik — usun, viimane enne uute kohtute tulemist —, kes muidugi oma isa asja kõige tulisemalt uurimise alla võttis. Paar kahtlast isikut pandi kohe vangi ja terve kuritegu kuulutati Viljandi linnas — nii käe alt, suusõnaliselt — nooreestlaste teoks: kohtul olevat teadupärast üks 30- — 40-meheline trobikond, mille eesotsas Tarvastu mehed, nimelt Reinwald seista ja mille seltsi ka Lilli Suburg kuuluda. Just sel ajal tahtsin ma vanast hoovimehest, kes mulle palju pahandusi tegi, lahti saada ja uut valida — muidugi ilma kohtu abita. Aga tehti nii, kui oleks vana Helmersen oma poja enesele abiks võtnud, et see hoovimehe süüdi aitaks selgeks teha. Minu juurde ilmus üks sillakohtu kirjutajatest hoovimehe järele pärima, juhtis aga kõne peagi kõrvale — koletu sündmuse peale, nimetas nagu juhtumisi ja usaldavalt trobikonda, kes selle kuriteo selja taga võiks seista, ja vahtis sealjuures nii kullisilmaliselt mu otsa, et see mulle imelik ette tuli... ja see oli ka eestlane, aga sakste teenistuses. Raputasin pead ja ütlesin: „Ei usu. Saksad otsivad nüüd ikka kohe süüdi kaugemalt, kuna süüteo põhjus tihti nende endi pesas juurdub.“ Õnneks saadi kurjategija kätte ühe minu laste vanema kaudu, kellele mõrtsuka seltsimees oma süüdi oli pihtinud. Alles pärastpoole räägiti mulle, kuidas ka minu nimi arvatud trobikonna liikmena paberil seisnud. — Alles aegamööda kadus suurte sakste kartus minu eest, kelle ümber neid endid ja ikka väike hulgake talupoja-sugu eesti vanemaid kogunes.

Sellevastu püüdsin täiest südamest eesti tütarde rahvusetunnet äratada ja kasvatada. Lugesin neile, nii-palju kui selleks materjali kätte sain, eesti minevikust

lugusid, Läti Hindreku kirjadest, „Kalevipojast“, „Lembitust“ jne. ette ja katsusin nende hinges tundmust kasvatada, et ainult hea, tubli inimene teisest ülem on, aga mitte upsakas saks eesti tublist talupojast ülem ei ole. Kurb oli tihti ära tunda, kui suur, meelt otse halvav aukartus eesti lapses saksuse ees oli. Õnnelik töö-aeg laste vaimude kallal, kus vastuvõtlikkusesse hingedesse võisin aadete seemneid külvata, neid seal kosutada ja kasvatada.

Ometi mis võitlusi sünnitasid väljastpoolt mõnedki lastevanemad, kes muud ei soovinud, kui et lapsed aga saksa keelt rääkima hakkaksid; saksa keel oli ju nende vaeste silmis, kes selle võimul nii palju alandust olid kannatada saanud, suur au-asi, mida nad suurest armastusest oma lastele elu kergenduseks soovisid eluteele kaasa anda. Ma katsusin seda „teadust“, mis saksa keele taga varjul, lastele kättepüütavaks seletada, aga saksameelsust vihkamisvääriliseks kujutada, nõnda kuis Reinwald oma laulus ütleb: saksa keelt ma austan, selle taga on palju tarkust, aga saksa meelt ma vihkan, see tõi meile päris-orjust — nii umbes. See mõiste jäi aga paljudele vanematele, nimelt emadele, täitsa tumedaks, ja nad panid oma tütreid tea missugustesse hukatusekoobastesse, kus nad aga „saksa keelt“ porssima said; Suburgi koolikorteris, kus palju eesti lapsi koos oli, ei saanud lapsed nii ruttu rääkima — ka õige: seal edenes keel aeglasemalt, aga seaduslikumalt.

(Järgneb.)

Kirjandusline ülevaade.

„Maailma-kirjastik“.

Aleksis Kivi: **Seitse venda**. Tõlkinud Friedebert Tuglas. Noorsoo kirjavara nr. 66. — Eino Leino: **Helgalaulud**. Restistanud August Anni. Noorsoo kirjavara nr. 63. — Juhani Aho: **Valkne meri**. Laastud. Tõlkinud ja eessõna kirjutanud Friedebert Tuglas. Noorsoo kirjavara nr. 95. — F. A. Sillanpää: **Vaga villetsus**. Tõlkinud A. Anni. N. k. nr. 96. — Molière: **Ihnus**. Tõlkinud R. Kask. N. k. nr. 85. — Chateaubriand: **Atala**. N. k. nr. 90. — G. Flaubert: **Kolm ingu**. Tõlkinud A. Saareste. N. k. nr. 75. — F. Schiller: **Vilhelm Tell**. Tõlkinud J. Kärner. N. k. nr. 59. — Friedrich Schiller: **Rüüdliid**. Tõlkinud J. Kärner. N. k. nr. 80.

Eesti Koolikirjanduse toimkonna väljaandel on juba alates sügisest aasta eest hakanud ilmuma „Maailma-kirjastiku“ nimeline sari, mille ülesandeks — nagu paralleelselt tekkinud A. Oru „Kodu- ja kooliraamatul“ — täita ammu valusana tundunud tähtikut ja lugejaille, eriti

koolidele võimalikult rohkel määral kätte muretseda maailmakirjanduse silmapaistvamaid teoseid. Kui tarviline see ülesanne on, selle seletuseks ei ole tarvis enam sõnu lisada, see on ammu tuntud; siinkohal tutvustuseks mõni sõna seni ilmunud tööde kohta.

Kava on õige laialdane. Aja jooksul peaks sarjast kujunema midagi parema, nõudlikuma „Reclami“-kirjastiku taolist, miski, mis vastaks suurtele „Otava“ või Söderströmi ettevõtetele Soomes — eriti lääne veel tõlkimata kirjandus kuulub enne kõike selle ulatuskonda. Eslalgu on aga iseäraliselt püütud rõhutada sugurahvaste kirjandusi, kuni nende väärtuslikumad kirjanduslikud saavutused meilegi kättesaadavaks muutunud. Et müür meie ja nende, kõige pealt meie ja Soome vahel seni õige kõrge olnud ja see vaevalt nimetamisvääriline on, mis soome keelest varemalt tõlgitud — peale Aino Kallase teoste —, siis ei ole imekspandav, kui senisest üheksast vihust tervelt neli kuuluvad soomele — iseäranis kui arvesse võtta, et need neli on kandva väärtusega tööd, mis toovad me kirjandusse palju uut, lähedat, sugulast, kuid seni aimamatut.

I.

Kõige kaalavam kõigest seni sarjas ilmunust on kindlasti Kivi „Seitse venna“ Tuglase tõlkes. Seda teost on oodatud juba aasta otsa, kuid nähtavasti on tõlke peaaegu võitmatud stiililised raskused, võib-olla ka tehnilised põhjused viibimises süüdi. Praegu on ta meil käes, ja vaevalt on liialdus, kui seda on — juba ennustavalt — peetud sündmuseks me kirjanduses. Oleme nüüd märksa lähemale pääsnud soome hinge tundmisele, sest soome rahva minevikku — osalt veel olevikku — ei kajasta ükski teos nii hästi kui see ja soome vaimu ürgsemat, sügavamast olemusest ei ole pärast „Kalevalat“ kuski nii tabatud kui ses soome kirjanduse piiblis, kaljukindlas põhjas, millelt soome proosa võis võrsuda. Raamat on kui kivist raiutud, tugev ja võimug nagu Gallén-Kallela pildidki; et selle eestikeelne kuju on sama tugeva selgrooga, siis on põhjust seda me kirjanduse jäädavaks omanduseks pidada.

Teose sisu, teose laad on juba tuntud enne ilmunud katkeist ja selle üle avaldatud kirjutustest (muu seas A. Anni omast „E. K.“ eelmise aastakäigu esimeses numbris); see saab võib-olla meilgi tõukeandjaks kindlama, vähem lüürilise, rahvuslikuma loomisviisi poole ja päästab välja udusest vormitusest, millesse me kirjandus üldiselt kaldunud; enam kui kaasaegne ekspressionism on see jõuline võimug kirjandus, sest kõige sügavama isikupärasuse juures püsib see vahenditult omamaalisel, omarahvuslikul põhjal, imeb kogu oma jõu soome arhailisema ümbruse pinnast ega lase end mingisugusest voolust, mingisugusest „-ismist“ eksitada, siiski koondades endas sümbolismi peenust ja sügavust, naturalismi usaldatavust, ekspressionismi plahvatavat jõudu ja kõigele lisaks tuues suure kodumaise looduse ja laantaguse taluelu algupärasust ja loomulikkust värskust, ja neid erisugemeid hoiab koos ühtlase, kõike seda käsitlev hing ja kindlarütmiline stiil, milles aga ruumi kõigele, mis võib liigutada seitsme venna meelt — Impivaara neitsi hämar-uskumatule muinasloole ja Rajamäe rügemendi grotesksele huumorile. Oleme seega saanud tuttavaks ainsa soomesoolise proosakirjanikuga, keda võib võrrelda Shakespeare'iga ainetega ja meeolude ulatuselt, kelle vaim küünib ühest hingeärmusest teise; enam kui meil seni tuttav Aho on ta suur kunstnik, sest ta lend on kõrgem, kirglikum, kuigi tal ei ole Aho ainetega mitmekesisust, haridust ega aktuaalsust, — ta on üksiklasi, kellele tuleb läheneda, kuid kes siis annavad kõige väärtuslikumad elamused.

Sama shakespeareliku joonega, süttimisvõimega ja suure intuitsiooniga on Eino Leino. Toodangult ebatasane, on ta ühes teoses siiski annud kõige parema, mis soome lüürikal olemas — vähemalt hoo, sügavuse ja põlevuse poolest. Selle oma kõige hinnalisema löi ta juba varakult, lapse-ea muljete mõju all olles: enda — nüüd juba kahes eestikeelses tõlkes ilmunud — „Helgalauludes“. Siin on ta soome rahvalaulu täiusele viija, nagu Kivi on täiusele viinud rahvajutu, muinasloo ja rahvaelu kirjelduse. Selle koguga on soomlastel teostunud see, mille poole eestis ikka veel püütakse, kuid seni vähema eduga — osalt vastavalt eesti rahvaluule vähem selgele, ebamäärasemale, naiselikumale laadile: rahvaluule on siin saanud teadlikuks, sihikindlaks kunstiks, temas sisalduvad väljendusvõimalused on täiel määral kasutatud värsimõõduliselt, sõnastikuliselt, süntaksiliselt, meeleoluliselt. Eeldusena selle töö läbiviitmiseks oli Eino Leinol peale hõõguva, lennuka luuletaja-temperamenti see, et ta oli üles kasvanud keset rahvast, ümbritsetuna sellest põhja loodusest, mille suurejoonelisus oli enne kõike omene luuletajas suuri nägemusi ja haaravaid tundeid äratama. Eriti „Helgalauludes“ on selle tulemusi näha — ainulaadiline oskus rahvalaulu värsimõõtu tarvitada, seda rütmiliselt teisendada ja rikastada, selles ootamatult intensiivseid mõjusid saavutada, kuid eriti seda kõike ühendav nägemuseand, millele kõik, millesse see puutub, saab rahvapärast plastiliste, näitlikkude sümbolite kullaks. See nägemuslikkus, konkreetsus eraldab selle kogu ta endagi pärastistest töödest — selles ei ole tunduvat refleksiooni, ei ole ilmsi lausunud ideed, vaid idee peitub ainult täiuslikult ilmekas pildis endas. Veel suurema kokkuhoidlikkusega kui rahvalaulu kehastab autor igas ballaadis ühe mõtte, ühe hingeliigutuse suureks surematuks žestiks, mille taga peitub terve elu ja terve inimkonna põhitüüp. Ja niisama palju kui neid tüüpe, on ta luuletusis eristiile, eri-meelolusid, erirütme, eri-põhitoone.

Mõnes neist lugulauludest ulatub Eino Leino üsna lähedale kõige suuremaile luuletajale — „Ylermi“ on iseteadvuse ja uhkuse kehastus, mille sarnaseid vähe maailma-kirjanduses; „Tumemeeliku“ kahtlused ja mõtlused ei ole vähem tumedad ega mõjuavaldavad kui Hamleti kõhklus ja juurdlemine; südamepiinust rõhutatud äraandja Rääkkö rähka, kes metsa veerelt enne vabatahtlikku surma vaatab veel kord ilusat ilma, kodukaevu vinguvat vinna, „inimaskleid õnnelikke maa küürulla kõvalla“, on oma laadis sama mõjuv kuju kui Macbethi — ainult on siin kõik see veelgi kokkusurutum, üheks pildiks tihendatud, mis Shakespeare'il libiseb mööda viies vaatuses. Vaevalt on Shakespeare — oma Desdemonas, Ofeelias jne. — suutnud usaldatavamalt kuju luua kui Leino neitsi — muide iseäranis hästi tõlgitud — „Neiu ja pojari poja“ loos, kus pojari poeg mõõga veristamise pärast oma venna veres peab kloostriis hüüdma „Isandalta andeksandu“, kuna neitsi „meni võõrale mehele, hüvale, ei armasalle“: „too imbi imede õhtu võõra leella liiguteli, võõra lasta lauluteli, ... võõra kaasas õhtud istus, võõra paaris päevad astus, võõrale tegi aseme, võõra kuulis kutsumista“. Siin on kinni püütud midagi soome vaimu sagedasti nii allaheiflikust murelikkusest, mille tagaseinaks põhja maastiku suur ühetoonilisus.

Mõlemad raamatud teostavad selle paleuse, mille Tuglas „Kriitilises intermezzos“ kirjandusele asetanud — luua müüte; nad on mõlemad sümbolistlikud — esimene, Kivi „Seitse venda“, teeb seda tahtmatult, sügava elutunde juhitud, ta kangelased on sümbolised isenesest, oma sünnipäraselt seisukohalt, oma esindavalt tüüplikkusest, mis ei ole muud midagi kui elu selgemalt ja teravamalt nähtud äärjooned. Eino Leinogi ei kaota tõelikkuse pinda jalge alt, ta on läbi

imbunud soomelisuse vaimuga, kuid ta sümbolism on siiski teadlikum ja tahtlikum; see on meelega tarvitatud kunstiline vahend, mille ettekavatsetus aga ses teoses siiski veel ei esine maneerina, nagu sagedasti pärast. Mõlemad on enne kõike kindlajoonelised ning plastilised ja käsitlevad inimeselusid suures, dramaatilises stiilis. Mineviku lihtsad ja suured meistrid on neisse mõju avaldanud. Nende kõrval on Aho ühelt poolt komplitseerinum, teiselt poolt ühtlasi ebamäärasem ja vähem energiline. Ta on lüürik, elevuste meister, kuigi need omadused tal esinevad väga vahelduvas astmikus.

„Vaikses meres“ on Tuglas annud valiku Aho uuemate kogude laaste, mida kaks omal ajal Aaviku ja Ridala tõlkes ilmunud valikut ei sisaldanud. Vahepeal on olukord muutunud — Aho enda ilme on võib-olla pisut teisenenud, ja kõige pealt on eesti keel ise saanud seevõrra erineva laadi, et raske on vanu eestistusi enam lugeda, kuigi nad avaldasid oma-aegse keele kõige kõrgemat tippu. Seni siinseal ilmunud üksikuist laastutõlgetest ja uuemaist on eestistaja kokku seadnud käesoleva kogu, milles peab kajastuna kogu Aho sarnasena, kui ta esines oma loomingu viimses ajajärgus. Kogu pole saanud suur, kuid iga temas leiduv pala esindab mingisugust Aho toodangu erikülge. Ta peab lühidalt, konseptiivselt endasse sulgema terve Aho — seda tundub laastude lugemisel, milles on vaevalt kaks sama või sarnast meeleolu kordavat. Juhuslik ja päevakajaline on täiesti kõrvaldatud; nii ei ole tõlkija näit. võtnud oma kogusse üht, kunagi „Pms“ ilmunud, tsenatori unenägu satiirilisel kirjeldavat laastu. Raamat näib tahtvat välja koorida tõelise, kõige intiimsema ja kunstipärasema Aho — selleks on valitud ainult see, mis on kuidagi üldinimlik, jäädava väärtusega.

Näib, et Aho oli oma viimasel ajajärgul — kõik siia ühendatud laastud on pärit VI ja VII laastukogust — endisega võrreldes veelgi peenenenud ja kasvanud. Tundub, et meeleolud on vähem impressionistlikud, enam sümbolseks ja esindavaks saanud, terve elu kogemusi endasse sulgevad. Aho tee on kälnud võrdlemisi lihtsast ja sirgjoonelisest realismist lendlevasse, mitmekülgsesse, pool-ajakirjanduslikku impressionismi, siis koondunud, selgunud, tihenunud, üldtähenduslikumate kokkuvõtete poole kaldunud, mida näeb näit. püüust säärast võõrast ja kauget maailma kehastada kui „Panu“ oma — siin otsitakse sümboleid, tahetakse suures pildis anda terve maailm, mida valitseb üks ühtlane põhijoon; sama maksab „Juha“ kohta, kus samuti on käsitus ilmavaateline ja kus peakujudel on üldinimliku tüübi väärtused. Veelgi sümbolistlikum on sõja-aegne romaan „Rahu erak“, kuna „Kas mäletad“ võngub sümbolismi ja lüürlilise impressionismi vahel. Laastudes arvad samuti nägevat mingisugust vastavat arenemisteed — kunst, mida enne valitsesid lüürlilised silmapilgu-meeleolud, osalt juhuste äratatud, sagedasti jõulised ja ilusad, kuid sama sagedasti päevapilt-ülesvõtted, leiab nüüd õige sagedasti kindlamamõttelise kava, muutub kaaluvamaks ja püsivamaks. Tahaks isegi väita, et väline, vormiline külge on saanud mitmekesisemaks, raskemaks, rikkamaks, nagu mõtegi, kuid võimaluseta, koha peal algupärandeid võrdluseks võtta, on liiga julge seda küllalt kategooriliselt tõendada — võib ju olla, et põhjuseks on nüüdne viilmisteldud, küps, kaunis tõlge, mille kõrval püsivad meeles endised oma-aegse keele tõttu varjundi-vaesemad, lihtsamad eestistused. Säärasena kui Aho praegu eestikeelses „Vaikses meres“ esineb, on ta äärmiselt erk, peen tõelikkuse nägija, kel ei puudu realistlikud ega lüürlilised noodid ja kes ajuti suudab ehtsal eepilisel kujul uuendada oma rahva muistse muutose maailma — küll uues stiilis ja uues ümbruses, kuid sama lihtsalt ja sama võimukalt (Vana Kauko ja Sinine Pilga). Just siin on ta saanud uue joone, tõeliselt

suure ja vahest kõige parema väärilise, mis ta kunagi loonud — see uus Kauko on vana „Kalevala“ oma, kuid ta on ka uus, sest ta on saanud sümbolise tähenduse, mis tal varemini oli võib-olla ainult aimamisi. See neitsi, kes järgneb vanale Kaukole, kes siiski on jumal ja kangelane, on selle täitumine, mida „Õpetaja tütres“ ja „Õpetaja prouas“ võis ainult aimata — usk geniaalsuse väärtusesse ja võimu on jõulisem ja optimistlikum kui Aho noorusea teosed; see on just see suge, ilma milleta Goethe ei ütle tõeliselt suure elu üldse võimaliku olevat:

„Aber wenn du das nicht hast,
dieses: stirb und werde!
bist du nur ein trüber Gast
auf der öden Erde.“

Muidu ei ole Ahol iga kord seda igavesi kujusid loovat võimu — ta rahuldub meeleoludest, lüürikast, milles küll mõte tundub selgem, kristalsem kui varemalt. „Vaikne meri“ on kogu pealkirjaks, ja vaikusest — seekord aga suvisest, rikkast, viljuandvast — räägivad ilusamad siin leiduvad looduselaadid. Kuid neiski on kohti, milles rahulikkust vaatlemisest on saanud midagi võimsa ekstaasi taolist — sügavaid maa-aluseid helisid kuulub „Kõige salapärasema“ ühest kohast, millest vilgatab hämar ja suur müstika, nagu nii sagedasti Kivil, Leinol: „On, nagu poleks maa enam maa, nagu mets poleks mets, nagu puud poleks puud, vaid nagu oleks maa magav kuumavillaline metsloom, kes millestki ehmudes võib pea püsti hüpata ning raputada seljast kõik, mis seal tukub.“ See koht ja näit. „Nägemuse“ viimseid read ning veel mitmedki muud ei ole enam autobiograafia ega tähelepanek, vaid looming selles sügavas mõttes, milles seda nõudis ja harjutles Nietzsche.

Neljas ja viimne Soome kirjandusse kuuluv töö on meil kindlasti kõige enam uudiseks, kuid meie praeguse kirjanduse laadile kõige lähem — Sillanpää mässuaja-aineline romaan „Vaga viletsus“. See näib tüübilt uus soome kirjanduses, kus aholaadiline vaikne, vastuvõttev suhtumine on olnud valitsev; siin on tehtud katse süveneda inimese hinge ja ta alateadlikud jooned edasi anda — psühholoogiline eksperiment, mis on seotud ühe soome kõige põlevama ajaprobleemiga — küsimusega „punaste“ õiglusest või mitteõiglusest, rahvahulkade süüst või süütusest, kes mässu ajal kaasa kisiti. Siin tehakse proov ad exemplum — võetakse suurest siis hukkamõistetute hulgast üks ja näidatakse kogu ta elukäigu najal ära, kuidas ja miks ta saatus kujunenud just säärasena. Et katse-esemeks on võetud vaene Toivola Jussi, kes esindab Soome rahva üht kõige üldisemat ja harilikumat tüüpi, peab see katse olema kaugeleulatuvama väärtusega — talupoeg, kes enda juba valmiskaevatud haua veerel seistes veel viimisel silmapilgul on kõige enam mures sellepärast, kuidas hoida rebadele libisevaid pükse, ja surmamõistetud kardetav mässuline on juhtumisi üks — raske ja saatuslik küsimus; kuidas asi nii võis olla, on raamatu põhiaineks. Sellest probleemiasetusest välja minnes kujutatakse elu, mille saatus on täiesti tavalises rööpas liikuv ja mille katastroofid tulevad iseenesest — õieti vaevalt katastroofidena, nii vähe üllatavad näivad nad ja nii vähe püüab ohver neile vastu panna. Selles, kuidas see hinge-elu usutavaks tehtud, ja kangelase sümbolsuses — siingi tugev kunst, mille käes konkreetne juhus saab üldmaksvaks ja ulatub üle oma maa piiride kogu inimkonna valda, ning mitte abstraktsete selgituste, vaid enda selguse ja uskumpaneuvuse tõttu — seisab teose väärtus. Sel stillil on midagi ühist Kivi ja Leino omaga — see on suurejooneline, mehine ja loomusundide hämarikku armastav, kuid mitte esimeses joones lüürikuline; ses on

dramaatilist hoogu, eepilist laust, kindlat ja püsivat takti, seda võib usaldada, sest see viib eesmärgile; on tumedaid, pingulepaneavaid stseene, näit. ootus vangikojas, enne kõike hukkamisstseen, kuid stiil ei muutu kärsituks, ebakindlaks, see viib edasi kord käsitella võetud probleemi lahenduseni — ja lõppmuljeks on, et oled tõesti kord saatusega ühes sammunud, pimedikkudest läbi astunud, millest harilikult püüad võimalikult ruttu üle saada valemamaisse, teadlikumaisse õhustikesse; see kõik oleks võinud juhtuda igale samades tingimustes olijale — psühholoog Sillanpääle enam augevat muljet ei või ollagi, ja kunstniku teeneks jääb, et ta ka kogu ümbruse, muud inimtüübid, üldise õhkkonna on käsitelnud sama veenvusega kui peategelase hingeprobleemi. Seegi on tükk kunsti-igavikuks muudetud elu — kuhu Sillanpää energiline, elu intuiitiivselt ja suurelt võttev laad välja viib, on raske öelda, kuid käesolev töö on ehtis ja kaasakiskuv, isikupärase tooniga, mida ei kaota võrdlused ka niisuguste Sillanpääga sarnanevate psühholoogidega kui temast suuremad Hamsun või Dostojevski. Ja ka omale rahvale on romaan esindav — elu, iseloomud on siin läbi ja läbi soomelised ja õpetavad soomlaste kaudu võib-olla isegi meid endid paremini tundma kui seni, nagu mäletatavasti loodab tõlkija. Rõõmustav, et see teos on saavutus ja töötus ühtlasi, kuna autori tõlge on algupärandi kohane, murdeid ohtralt ja hästi tarvitav, tugevakäeline.

II.

Peale soome teoste on ilmunud veel eriti prantsuse kirjandust. Siingi on esindatud juba mitu ajajärku ja laadi: klassiline aeg Molière'iga, kõige tulisem romantika Chateaubriand'i „Atalaga“, uue monumentaalse stiili otsimise aeg Flaubertiga. Kahjuks veel ilmumata on Victor Hugo „Jumalaema kirik Pariisis“, mis oleks sarjale väga märgatavaks rikastuseks. Tõlked on valmistanud: Molière'i puhul R. Kask, Chateaubriandi puhul K. Martinson, Flauberti „Kolm lugu“ on tõlkinud A. Saareste.

Molière'i teostest ootaks eriti ta värsikomöödiade eestikeelset ilmumist. Soomlastel on nende vahendamise oma peale võtnud O. Manninen, tänu kellele soomlastel on olemas „Õpetatud naised“ ja vist paar muud teost, ja Eino Leino, kes soomestanud „Tartuffe'i“. Meil peab eslotsa leppima arvatavasti veel proosaga. „Ihnsa“ tõlke on R. Kask väga hästi voolavas ja korrektses stiilis sooritanud, ja tahaks loota, et edaspidi võimalduks veel rea sama kirjaniku teoste avaldamine. Käesoleva tööga ei tutvuta veel Molière'i kõige parema küljega — „Ihnsa“ väärtus ei selsa sügavamates omadustes, see on ainult väga värske ja virtuooslik iseloomu-komöödia, mil puudub sügav ilmavaateline alus, kuid ehitus on nii selge, iseloomud nii kindlapiirdelised ja elavad, dialoog nii hoogus ja huvitav, et see siiski sünnib kirjaniku esimeseks esitlemiseks selles sarjas. Eeskõned tõlkija poolt annavad pildi niihästi kirjaniku elust ja tööst kui kõnealusest näidendist eriti, selle allikatest, ehitusest, stiilist jne.

Chateaubriandi „A t a l a“ tohiks olla kõige sobivam selle autori töö me koolidele — kellele kirjastik vähemalt osalt määratud —, et see mitte ainult meeleolult, kangelase kujult, hinge-elulistelt probleemidelt ei ole ehtis romantika ja puhas Chateaubriand, vaid ka maastikult, rikkalikult esinevalt kohavärvilt kuulub ta paremate saavutuste hulka. Maailmamuure, eksootika, primitiivism Rousseau vaimus, rikas, värvikas stiil, teevad ta teatava ajajärgu tüübiliseks esindajaks, mille käsitlemiseks me koolides seni väga vähe materjali olnud. Kui algupärase proosa täit muu-

sikalisust tõlkes vahest ei ole veel õnnestunud tabada, jääb siiski veel küllalt üle, et raamatust saab kirjaniku ja ta aja hea näide.

Kõige huvitavam kolmest tööst on siiski Flaubert'i „Kolm lugu“ — nende stiil ja laad on meile ajaliselt ja oluliselt kõige lähemal, on me endigi kirjanduses mitmel puhul esindatud olnud, näit. Tuglasel, paiguti Tassal — ja on veel praegu edasikestev mõjur, mille kõrvaldumist vaatealalt ei ole veel ette näha. „Julianus Vöörustaja“ ja „Herodias“ mõjuvad äärejoonte arhailise klassilikkuse ja lihtsusega, nad on stilisatsioon kõige suuremal määral, väljenduse viimseni tihendatud ekstrakt ja viivad teissugustesse, sisult romantilistesse maailmadesse, kuid joonistavad neid realistliku täpsusega, mis ei lepi mingi romantilise sablooniga ega ebamäärasusega — ilma et teos selle läbi kaotaks luuleliselt ülearuselt. Chateaubriandi voolav kergus puudub, kuid selle aset täidavad selgus, valjus ja karm iseloomustamisoskus. Need näivad olnud ka tõlke peamised eesmärgid — stiliseerimiseks on tarvitatud meil nüüd harva appivõetavaid allikaid: piiblit (vrd. Tassa keel), mis juba kahe esimese jutu aine tõttu sobiv, ja valjusid, pisut nurgelisi põhjaturdeid, kust õnnestunud nii mõnigi sõna päästa ja mõnigi lausevorm unustusest esile tuua, mida kirjakeel muidu ei oleks võib-olla üldse näinud. Igatahes tundub Flauberti joonte selgus püsinud — mis peasi mehel, kelle esimene manitsus Maupassantile oli: asju omapäraselt vaadata, mitte nii kui teised. Kokkuhoidlikkus, jõud, reljeefsus — seda võib neis asjus haruldasel määral maitsta ka eestikeelsele kujul. Sõnade taga näib praegu üldiselt nägemisvõime kadumas olevat — siin on tõelist ja valjut, keskaegselt tunnulist nägemust, nagu vanadel meistritel, ainult veelgi teadlikumat, veelgi säravamata, suure meistri käest läbi käinut — seesugusena on see ülitervitatav raamat, palju tõsisem sellest, mis meil harilikult ilmub tõlkekirjandusegi alal.

Kuid prantslasi on meil seni ometi enam tuntud kui soomlasi — väh. tähendatud kirjanikkude iseloomustamisel ei ole sellep. tarvet pike-malt peatuda. Veelgi vähem on seda muidugi Schilleri puhul, kelt nüüd sarjas juba kaks teost: „Röövlid“ ja „Wilhelm Tell“, mõlemad J. Kärneri tõlkes. Nende teoste sisu ja laad on üldiselt tuttavad — arutamisevääriline on aga tõlge, väh. „Telli“ puhul. Me senised jambide tõlked — Schiller, Shakespeare jnc. — on olnud vähearenenud keele kammitsas. Kärner, kelle rütm ja keel alles nüüd näivad vallale puhkenud, valitseb oma tööriistade üle täielise vabadusega — tal on just need omadused, mis teevad ta kohaseks klassilise, vanema luule tõlkimiseks: selgus, ilmekus, paindumus, rahvapärased, kus seda tarvis. Eriti Schilleri geomeetriliselt reeglipärase, lihtsate, kuid hoogsate värsside puhul on Kärneri kunst õnnestunud: „Tell“ on eestikeelsenagi ehtis rahvanäidend, kuid ta on ka klassiline, s. o. selge, vormilt viimasteldud, jõuline. See on Eestis esimene pikem värssides kirjutatud klassiline teos, mille tõlge on täiesti rahuldav. Huvitav oleks lugeda Kärneri tõlkes midagi enam komplitseeritud, näit. Goethe „Ifigeeniat“; Schilleri pikkade tugevate deklamatsioonide hoog on tal püsinud — püsiks arvatavasti ka Goethe pehmemad, suursugusemad, peenemad värvid.

See on esialgu kõik, mida „Maailma-kirjastik“ sisaldab. Arvuliselt mitte just palju, kuid igatahes algus, mille jätkamine võimalikult jõudsas tempos on me oludes paratamatu tarve — kõik, kellele võõrad keeled on ülepääsmatuks piiriks, peavad vähemalt osa suurest neile veel suletud varast tarvitada saama — juba me endi kirjandusele lugejapubliku kasvatamiseks on see paratamatult tarviline. Tuleb ootama jääda, millal küpsevad lõplikud tõlkijad kõige väärilisemate ülesannete jaoks — Homeroose, Dante, Goethe „Fausti“, Shakespeare jm., mujal tradit-

siooniliste, meil veel täiesti puuduvate teoste eestistamiseks. Mõnede selle kirjastiku väljaannete stiililine tasapind annab aimata, et see ülesanne ei ole praegu enam nii võimatu kui veel ainult mõne aasta eest. Ses lootuses oodakem edaspidiseks lubatud uudiseid.

A. Oras.

Antti Aarne: Das estnisch-ingermännländische Maie-Lied.
Eine vergleichende Untersuchung. Soome Teadusteakadeemia väljaanne.

Meil Eestis ei ole rahvalaulude kohta, välja arvatud Dr. O. Kallase teos, monograafiaid veel sugugi kirjutatud, kuna Soomes sel alal juba mitmed tööd on ära tehtud. Hiljuti on neile professor A. Aarne poolt jälle uus lisa tulnud, nimelt põhjalik uurimus Maie laulu kohta pealkirja all „Das estnisch-ingermännländische Maie-Lied“. Maie laul on kogu Eestis tuttav. Prof. A. Aarne võis 117 selle laulu üleskirjutatud teisendit oma uurimisel tarvitada. Kõige vähem on teisendeid Järvamaalt (5) ja Läänemaalt (2) kasutada olnud. Vist on neis maakondades laul vähem tuttav, kui mitte korjajad küllalt agarad ei ole olnud laulu üles kirjutama. Igatahes on uurija kõiki selle laulu teisendeid harutusele võtnud.

Laul käsitab ainet, kuidas Mai saab tantsupidul Jüriga tuttavaks, mõne teisendi järele saab Mai hiljemini Jüri naiseks, mõne teisendi järele jääb nende vaheline suhe hämaraks; igatahes küllastub Mai pea Jürist ja paneb mingisuguse terariista nii Jüri voodisse, et Jüri voodisse heites surma leiab. Maie tegu tuleb pea ilmsiks. Karistust kartes põgeneb Maie, põgenemisel puudelt ja muilt varju paludes.

Nii üldistes joontes laulu sisu.

Laulu tegelane on Mai, harvemini Mari. Saaremaa teisenditest kaob niihästi Mai kui Mari ja asemele astub eestnimeline neiu, kelle nimekuju vahetub; pea kannab see tegelane nime Meelas, pea Meeles, aga ka Meeli, Mela, Meli, missuguse nime prof. Aarne tahab tuletada sõnast „meeldijas“. Laulu teisendites esineb naisena see Meelas, Meeli, Meli, kuid Saaremaal näikse vanasti mehedki umbes sarnast nime olevat kannud. Urkundenbuch XI, 300, avaldab dokumendi 1454. a. Saaremaalt, missuguses dokumendis esinevad vististi meestena Meles von Leydema, Meles von Keykus, Melenili von Leke, Melendo Appoll, Melepene von Tappemeck, Mely Uiff, Melendo von Velcketh, ka Ihameel Kaeck (vist Ihameel Käkk lugeda).

Teine tegelane laulus kannab Jüri, koguni harukorral Peetri nime. Tartumaa teisendites astub Jüri asemele Ülge, Ülli, Üljo. Siin ei ole ometi hülgega tegemist, vaid vana sõnaga „ülgä“, „ülg“, mis peigu tähendab ja Jüri nime Tartu pool eest ära on tõrjunud.

Maie ja Jüri esimese kohtamise paik astub väga mitme nime all meie ette: Tarvastu, Torma, Tõrmatu, Tõrmandu, Tarmatu, Tarmaste, Taretu, Tarreta, Tarrieta j. n. e. Dr. M. Veske otsis omal ajal Tarretu nimest Tartu nimele seletust, oletades, et mägi Tarretu, kus Mai tantsinud, Tartu mägi olnud ja Tarretu sõnast Tartu tekkinud.

Teisendite hulga jagab prof. A. Aarne viide rühma, vähemalt teisendite esimese osa, kus iga rühm teisest enam-vähem erineb, kuna nad lõpposas enam ühtlust avaldavad. Huvitav igatahes on teine rühm, mis peasjalikult Saaremaa teisendeid käsitab. Teise rühma teisendites küsib Mai enne tapmist noalt aru:

Kas sina sööd, mis mina söödan,
 Kas sina jood, mis mina joodan,
 Kas sööd südame verda,
 Kas jood jooksvada verda,
 Maitsed maksasta lihada ?
 Siis nuga hella ütefes :
 Või minu Meelas neitsikene,
 Küll mina söön, mis sina söödad,
 Küll mina joon, mis sina joodad,
 Küll söön südame verda,
 Küll joon jooksvada verda,
 Maitsen maksasta lihada !

Saaremaa teisend annab noaga kõnelemises kätt Kullervo loole. Ennast tappa tahtes küsib Kullervo mõõgalt, kas mõök süüdlast liha sööb. Nagu nuga Saaremaa tapjale, vastab mõök Kullervole :

Miks en söisi miclelläni,
 Söisi syyllista lihoa,
 Viallista verta joisi,
 Syön lihoa syttömanki,
 Juon verta viattomankin.

Kalevala XXXVI, 323—334.

Kullervo lugu ja Maie laul tuletavad siin elavalt teineteist meelde. Muis teisendites, peale Saaremaa omade, ei astu see ühtlus nii nähtavale.

Laialt tuntakse Maie abiotsimist põgenemise ajal mitmesugustelt puudelt, aga kõik keelduvad abi andmast, endid vabandades, et Mai nende juurest ometi leitakse. Mitmed teisendid tunnevad peale puude veel muidki, millelt põgeneja abi otsib ja leiabki. Need on meri, järv, jõgi, kaev, mis Maie tagaajajate eest varjavad. Silski leidub teisendeid, mis sõlme teisiti lahendavad. Näiteks pakub härg Maiele abi, töotades teda kas Poolamaale või Venemaale viia. Oletati tähendab prof. A. Aarne härja kohta, et härg Kristuse legendidest Maie laulu laenatud. Kristuse legendides tahab Onnistegija üle jõe pääseda ja palub selleks härjalt abi. Härg täidab Jeesuse palve. See legendiline aine esineb ka Setukeste laulus 1, 142—155. Abiandmine härja poolt on Malegi laulu lipsanud.

Leidub, kui ka väikesel määral, teisendeid, mis lasevad Maie teenitud töö eest teenitud palga saada. Üks Viljandimaa teisend kuulutab Maie vangivõtmist. Mõnes setupoelses laulus sünnib Malega niisama, kui Tooma laul süüdlase lugu jutustab; neisse teisenditesse on see passus Tooma laulust sisse pugunud. Viru-, Saare- ja Tartumaa mõni teisend teab tule tegemisest Maie jaoks kõnelda; ainult ühel puhul teatatakse, et Mai tõesti ära põletatud.

Maie laulu laulavad ingerlasedki. Lääne-Ingeris tuntakse seda rohkesti, aga mida kaugemale ida poole, seda enam väheneb laulu tundmine. Igatahes ei jagune Ingeris Maie laul nii mitmesse rühma kui Eestis.

Oma lõppsõnas jõuab uurija otsusele, et Maie laul vist Põhja-Eestis on ellu tärnanud, vähemalt laulu A-rühm. Laul võib mingisugusele ajaloolisele sündmusele põhjeneda ja seega täiesti eestipärane olla, aga niisama on võimalus olemas, et aine võõrsilt on omandatud. Soomes on teine sarnane laul olemas, mille järele naine noore mehe noaga surnuks pistab, aga ometi on üks kui teine laul iseseisvalt tekkinud, Soome mehetapja laul Soomes ja mitte Maie laulu naabruseski.

Professor A. Aarne 253 lehekülje pikkune harutus Maie laulust annab tunnistust uurija hoolsusest ja igakülgselt juurdlemisest, tutvustades kaugemaid rahvaid eesti ühe tähtsama rahvalauluga.

M. J. Eisen.

Rahvateaduslised küsimuskavad.

III.

Matmiskombed.

Elmised kaks küsimuskava avaldas E. R. Muuseum iseseisvate brošüüridena ainelise rahvateaduse alalt (rahvariietest ja ehitustest). Selle küsimuskava otstarbeks on ulatada süstemaatilist materjali kogumist ka vaimlise rahvateaduse alale. Teateid ja pikemaid kirjeldusi Eesti muistseist matmiskombeist võtab tänuga vastu Eesti Rahva Muuseum Tartus.

I. Surma põhjus.

1) Missuguseid haigusi võis vanarahva arvamise järele arstida, missuguseid mitte? Mis oli arstimata haiguste põhjuseks? Mis nende põhjuseks, mille arstimine oli võimalik?

2) Kas oli mingisugustest märkidest ehk eeltähendustest juba enne haigeksjäämist näha, et keegi peatselt ära sureb?

II. Hingetõmbamine.

3) „Kas pöörab või läheb edasi“?

4) Mida võib otsustada erilistest nähtustest surmatunnil (marune ilm; vihm; pikne; surnu väljanägemine)?

5) Kas tõstetakse põdeja enne suremist kuhugi teise koha peale (maha õlgedele, laudsepuule, pingile)?

6) Kas katsutakse hingetõmbamist kuidagiviisi kergendada, kui see raske on (tehakse üks lahti, tehakse midagi katki surija pea peal jne.)?

7) Mis on põhjuseks, et hingetõmbamine raske? Missugustel inimestel on see eriti raske?

8) Kas naabreid kutsutakse hingelahkumisele? Mis nad teevad surija juures?

9) Kas tohib selles toas magada, kus haige suremas? Põhjus?

10) Kas pööratakse peegel tagurpidi või kaetakse kinni? Kas toas midagi muud muudetakse enne või kohe pärast surma silmapilku?

11) Kas viimasel hingetõmbusel peab täielik vaikus olema või tohib häälitseada ja muud müra teha?

- 12) Kas on suremise puhul mingisuguse mäguriistaga mägitud ?
  - 13) Kas pannakse enne suremist veekauss ja rätik akna peale ?
- Mispärast ?
- 14) Kas põletatakse küünalt hinge lahkumisel ?

III. Pesemine ja rõivastamine.

- 15) Kes peseb surnu ?
- 16) Kus pestakse surnut ?
- 17) Millega pestakse (vesi, seep, lapp, viht) ? Missugusest nõust ?
- 18) Missugust tasu saab pesija ? Mis on tagajärg, kui pesijale palka ei maksta ?
- 19) Kuidas rõivastatakse surnu ? Mis riideosad pannakse enne selga mees-, mis naissurnule ?
- 20) Kas vajutatakse surnu silmalaud kinni ? Millal see sünnib ? Kuidas seda toimetatakse (süljega, rahaga jne.) ?
- 21) Mis tehakse, et surnu suu ei jääks lahti ?
- 22) Kuhu pannakse surnu pärast pesemist ja rõivastamist ?
- 23) Kuhu pannakse surnupesemise vesi, õled ja veenõu ? Mis tehakse pärast ülejäanud surnupesemis-seebiga ?

IV. Surnu kodushoidmine.

- 24) Kas surnu kodusoleku ajal pidi oldama ettevaatlik ? Kas oli vaikus sel ajal tähtis ? Missuguseid töid ei tohtud teha ? Kas pörandat pühiti või küüriti ?
- 25) Kas ähvardas surnut mingi hädaoht ? Kuidas katsuti seda ära hoida ? Kuidas kaitsiti surnut vanapagana eest ? Kuidas kaitsiti kõue-ilm eest ? Kuidaviisi mõjus kõue-ilm surnu peale ?
- 26) Kas valvati surnu juures öid ? Kes valvasid ? Kuidas viitsid valvajad aega ?
- 27) Kas ennustati mingisuguseil põhjusil uut surmajuhatumust ?
- 28) Kas põletati küünalt surnu juures ? Kus nimelt ?
- 29) Kas külarahvas käis surnut vaatamas ? Kas nad töid midagi kaasa või andsid midagi surnule ? Mis tegid nad veel surnu juures ?
- 30) Kas surnu majast külla midagi anti või viidi ?

V. Kirst ja kirstupanek.

- 31) Kas mäletatakse kirstusid, mis on olnud ühest puupakust välja õõnestatud ? Kuidas seesugust kirstu kutsuti (ruuh, ruhi, rohekane jne.) ? Kuidas tehti säärane kirst ?
- 32) Kas on kuulnud, et surnuid kunagi oleks ilma kirstuta maetud ?
- 33) Kes tegi surnule kirstu ? Kas on olnud kombeks juba elus ja tervise juures olles omale kirst teha või muretseda ?
- 34) Missugust tasu maksti kirstutegijale ?

- 35) Mis tehti kirstulaastudega ?
 36) Millal sündis kirstupanek ? Missugune ase tehti kooljale kirstu ? Mis pandi keha, mis pea alla ?
 37) Mis anti kooljale kirstu kaasavaraks (nõel, lõnga, hari, seep tubakat, piip, raha, viina, viljateri jne.) ?
 38) Kas pandi surnule midagi kätte või rindadele ?
 39) Kuidas sündis kirstu kinninaelutamine ?

VI. Handaviimine.

- 40) Kui mitu päeva pärast surma maeti muiste ?
 41) Kes tuleb surnut hauda viima ?
 42) Kas anti matusevõõrastele süüa, enne kui ära mindi ?
 43) Mil ajal sündis äraminek ?
 44) Kas oli kombeks surnut esialgu kanda ? Kui kaugele kanti ? Kes kandsid ? Kuidas ?
 45) Kas on olnud tarvitusel mingisugune kandraam („kooljarahe“ jne.) ? Mis sellega tehti ?
 46) Kas läks ka lesk oma abikaasat surnuaiale saatma ?
 47) Kas enne ärasõitu tapeti mõni väiksem koduloom ?
 48) Missuguseid kombeid peeti surnut välja viies ? Kas löödi nael lävepaku sisse ? Kas lasti kirst läve peale ? Kas suitsutati pärast tuba (näit. kadakaokstega) ?
 49) Kumb (puusärgi pea- või jalg-) ots viidi toast välja minnes ees ?
 50) Kas visati surnule midagi järele (põrandalt prügi, tuhka, vett, rauda, terast, õlut, viina) ?
 51) Kas ehiti surnuhobust või selle rakkeid kuidagiviisi või varustati mingisuguse märgiga ?
 52) Kust ei tohtinud surnuga sõita (näit. üle põldude) ?
 53) Kas on kuuldud, et surnu olnud vahel nõnda raske, et hobused vaevalt võisid vedada ? Millest see tuli ?
 54) Kas söideti tuhatnelja ? Mispärast ? Kas istuti puusärgil ?
 55) Kas peatati kuskil mõne puu juurel ? Kuidas kutsuti seda puud (virvepuu, jumalapuu, laudsipetäi jne.) ? Mis seal tehti ? Kas lõigati ka riste puu külge ? Kas on sealpool sääraseid puid olemas ?

VII. Matmine.

- 56) Kas viidi surnu enne hauda sängitamist kirikusse ? Kas tehti kaas lahti ? Mis tegid matuselised ?
 57) Kes oli haua kaevanud ? Missugust palka maksti talle ?
 58) Kuidas lasti kirst hauda ?
 59) Kas visati midagi haua põhjale ?
 60) Mis puust ja missugune oli rist ?
 61) Kas süüakse haul pärast matmist ? Kuidas see sünnib ?
 62) Kas kinnitatakse ristile paelu või muid ehteid ?

VIII. Tagasisõit.

- 63) Kas sõideti pikkamööda või hooga ?
64) Kas peatati kuskil ?
65) Kas sõideti või käidi tulest läbi ? Millest tehti tuli ? Kuhu see tehti ?
66) Kas oli veel mingi komme abinõuks, et surnu ei saaks tagasi tulla ?
67) Kas pärast surmamajja jõudmist pesti käed ? Kas käidi saunas ?

IX. Matusepidu.

- 68) Missugune loom tapeti matusteks ? Missugust toitu tehti peale liha ?
69) Kas surnut matusepidul ka mäletati ? Kas hoolitseti tema söömise eest ?
70) Kas oli mingid määrusi, kuidas tuli matustel süüa ?
71) Missugune oli söömise ja joomise kord ?
72) Kas lauldi ?
73) Kas peetakse vaeseid meeles ?

X. Surnute mälestamine.

- 74) Kas surnut leinatakse ? Missuguseid leinamarke kantakse ?
75) Kas surnut pärastpoole tähtpäevil mälestatakse ? Millal (40 päeva, aasta, kolme, kuue aasta järel ; teatud kalendripühadel) ? Kuidas mälestatakse ?
76) Mis tähendab „hingede-aeg“ („jao-aeg“) ? Millal algas, millal lõppes ? Kas siis hingesid mäletati ? Kuidas võeti surnute hingesid vastu ? Kas neile valmistati ka sööma-aeg (näit. sauna) ?

XI. Kodukäijad jne.

- 77) Missugused surnud hakkasid kodu käima ? Kas arvati olevat midagi erilist põhjust, mis pärast surnust sai kodukäija ?
78) Mis tehti, et surnu ei hakkaks kodu käima ? Kas näit. peale matuserongi ärasõitu rehitseti jäljed kinni ? Ristide tegemine ?
79) Kas on kuulnud, et surnu oleks kirstu kummuli pandud ? Missugune surnu (nõid, langetõbine jne.) ?
80) Mis tehti surnu kodukäimise lõpetamiseks ?
81) Kas tegid surnud elusolijatele mingit kahju (surmasid karja jne.) ? Kas surnust võis hakata teisele haigust ? Missuguseid ? Mis tähendab „kooljaluu“ ?
82) Kas surnu abil võis mingisuguseid haigusi parandada ? Kas tehti surnu abil nõiakunste ?
83) Mis tähendab „marras“ ja mida teatakse mardast jutustada ?

J. M.

Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastusel ilmuvaist raamatuist on käesoleval ajal

a) trükkis: A. Reinwaldi luuletused; Anna Haava luuletused; Koidula: Luuletuste kogu; V. Hugo: Hernani; Z. Topelius: Velskeri jutustused, I osa, II lugu; Edda; A. Järnefelt: Isamaa; Eesti keele õigekirjutuse-sõnaraamat; Tartumaa, I osa koguteosest „Eesti“; Eesti rahvalaulud, Dr. Hurt'i ja teiste kogudest; Kodumaa õistaimed; V. Hugo: Jumalaema kirik Pariisis; Cervantes: Don Quijote; J. Verne: 80-ne päevaga ümber maailma; Scott: Ivanhoe; B. Shaw: Inimene ja üliinimene.

b) osalt trükkivalmis, osalt valmimas: V. Korhonen: Metsas ja õues; A. Lydecken: Tähtede ilmas; Rolandi laul; Jensen: Jääliugustik; E. Öpik: Päike uuemate uurimiste valgusel; M. Veske laulud; H. Balzac: Sagraan-nahk; Marryat: Tüürimees Tubli; A. France: Le manequin d'osier; Payot: Tahte kasvatusesest; Eino Leino: Simo Hurt; G. Maupassant: Vee peal; Wells: Maailmade võitlus; J. London: Kui jumal naerab; B. de Saint-Pierre: Paul ja Virginie; Lewis-Sinclair: Main Street; Fr. R. Kreutzwald: Viru lauliku laulud; Shakespeare: Hamlet; Aho: Panu; Scott: Talisman; Lamb: Shakespeare draamide ümberjutustused; Dumas: Kolm musketeri; L. Koidula: Säärane mulk; L. Suburg: Liina; Shakespeare: Suveöö unenägu; J. V. Luce: Saaremaa juturaamat I ja II; Strömgren: Astronoomilised miniatüürid; V. Nernst: Maailm; Pakkala: Lapsed; J. Verne: Saladuslik saar; Flaubert: Salammbô; L. Suburg: Maarja ja Eeva; Jak. Tamm: Kirjatööde kogu II; Zola: Germinal; E. Aspe: Anna Dorothea; P. Loti: Islandi kalurid; A. France: Kui jumalad janunevad; Goethe: Noore Wertheri kannatused; Goethe: Egmont; Dante: Usu elu; A. Strindberg: Üksi; M. Cervantes: Noveillid; A. Järnefelt: Isamaa; F. Herczeg: Paganad; Eesti avalikud tegelased; Ibsen: Keiser ja Galilealane; Eesti Ajaloo lugemik I. W. Shakespeare: Kuningas Lear.

c) otsitakse tõlkijaid järgmistele töödele: S. Petöfi: Valik luuletusi; Lehtonen: Soome muinasjutud; W. Shakespeare: Macbeth; Jensen: Müüdid, jahid ja teised jutud; Shakespeare: Julius Caesar.

Seltsi liikmemaksu suurus: 1918. ja 1919. aastal à 5 mk.,
1920. aastal — 25 mk., 1921. ja 1922. aastal à 50 mk.,
1923. ja 1924. aastal — 100 marka. Eluaegne (ühekordne)
liikmemaks 2000 marka.

Eesti Kirjanduse Seltsi

asjaajamise büroo ja kirjastusladu

asub Tartus, Jaani tän. nr. 26.

Telefon 601.

Avatud äripäeviti kella 9—3.